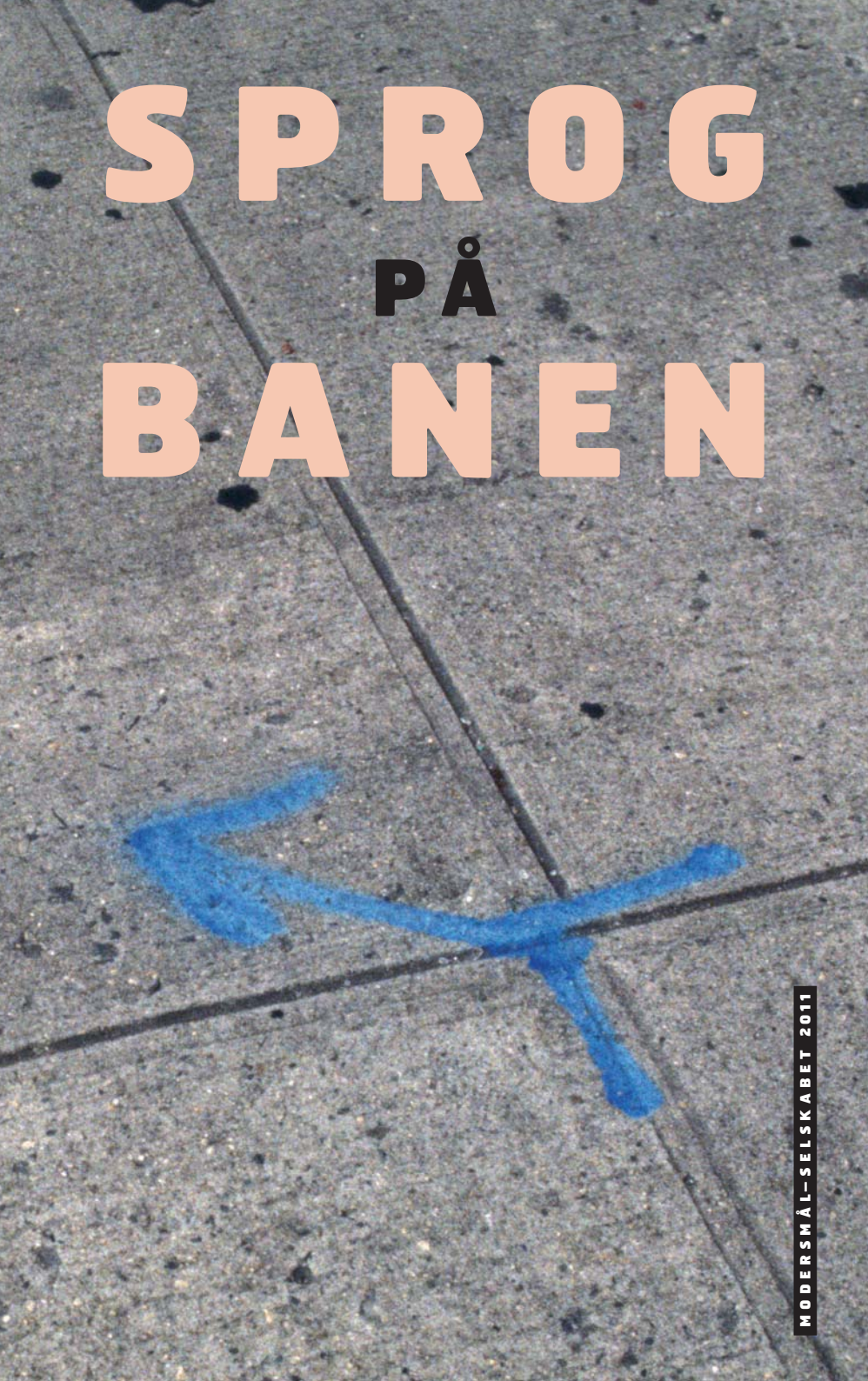
SPROG PÅ BANEN



MODERSMÅL–SELSKABET 2011

SPROG PÅ BANEN

SPROG PÅ BANEN

MODERSMÅL-SELSKABETS

ÅRBOG

2011

MODERSMÅL-SELSKABET

SPROG PÅ BANEN
© Forfatterne og
Modersmål-Selskabet

Bogen er sat med Garamond
og trykt hos Clausen Grafisk, Odense

ÅRBOGSUDVALGET:
Gerda Thastum Leffers (formand)
Georg Adamsen
Adam Hyllested
Claus Tilling

Omslag og grafisk tilrettelægning:
Kitte Fennestad

Redaktionel tilrettelægning:
Michael Blædel

Bogen er udgivet med støtte fra
Undervisningsministeriets tips- og lottomidler

Printed in Denmark 2011
ISBN 978-87-994137-1-3

INDHOLD

Forord
GERDA THASTUM LEFFERS 7

Klaverbokser
BENNY ANDERSEN 11

Det' fedt, mand
JOHN P.A. JENSEN 13

Banen rundt i modersmål
og fremmedsprog
KEN FARØ 15

Sportsmetaforer i kirken
KRISTIAN TVILLING 25

Den demokratiske banehalvdel
CHRISTIAN KOCK 31

Transcendentale tæsk
DAVID JACOBSEN TURNER 41

Læn Dem ikke ud
BENT JØRGENSEN 49

Om golf-dansk og marsboere
BRIAN NYGAARD OSWALD 59

Farlige metaforer
BENT PEDERSBÆK HANSEN 67

Og metaforen kort
KNUD LINDHOLM LAU 75

Den sproglige gennemslagskraft
GERDA THASTUM LEFFERS' TALE TIL PER ARNOLDI 97

Takketale
PER ARNOLDI 101

FORORD

GERDA THASTUM LEFFERS

Det føg med sportsmetaforer her op til folketingsvalget september 2011. Vi vidste ikke, da vi søsatte herværende bogprojekt, at et sprogorgie – som optakten til et valg altid udløser – ville åbenbares netop nu. Men regeringen kastede håndklædet i ringen, og en meget ordrig kamp blev udkæmpet over den obligatoriske tre ugers periode. Politikere i topform og med kampgejst, som udgjorde de et veltrænet landshold i fodbold, kom på banen iført de rød-blå farver.

Berusede ved synet af sejrsskammelen for enden af banen sloges de på ord om føringen. Nationen ventede med tilbageholdt åndedræt, som i sin tid på *lille henrivende Inge,* på resultatet. Blev det dødt løb? Dømtes der omkamp?

I skrivende stund er en ny regering under opsejling. Mange sidder på udskiftningsbænken. Flere har fået det røde kort. Samtidig cykler verdenseliten på to hjul over Geels Bakke på omgang nr. 16, og jubelen fra tilskuerne fylder hus og have.

Sport er populært. Derfor også sportens metaforer. Vi føler os *med på holdet*, når vi bruger dets udtryk. Føler os sporty, normalvægtige, sundt tænkende, måske endda sundt spisende og drikkende – alt i alt opdaterede, hvad livsstil angår. Metaforerne flytter noget.

Årsagen til brugen af netop sportsmetaforer ligger delvis i vores ubevidste ønsker, men også – og mest – i at metaforerne fremmer forståelsen. Det er nemmere, og absolut utvetydigt, at blive mødt med et 'klap lige hesten' end med en lang udredning

af årsagen til, at samtalepartneren finder det ellers velformulerede indlæg for langt og dertil virkende en smule uovervejet.

Ikke blot er det hele sagt med hestemetaforen, billedet har også (tilsigtet eller ej) vendt tilhørernes interesse til gunst for *billedskaberen*.

Er der tale om orddueller, som i politik, er billedsprogets opgave at ændre magtforholdet mellem de duellerende.

Metaforikken skal helst udvirke en ændring i den associationskæde, der må formodes at være i gang hos både talere og tilhørere. At kortslutte forbindelsen så at sige. Det sker også med næsten 100 procents sikkerhed. Derfor er det vigtigt for den, der deltager i debatten, at være dus med sproget og dets nuancer og dermed rige muligheder.

Sprogligt må enhver være *fremme i skoene*, hvis han eller hun skal have *gennemslagskraft*.

En ofte anvendt replik i Modersmål-Selskabets regi, når en spørger efterlyser et fast ståsted i Selskabets holdning til ændringer af sproget, er: sproget er en organisme, og som en sådan er det levende, påvirkeligt og reflekterende.

Tager vi sportsmetaforen som enkeltfænomen indenfor billedsproget, så har netop sportens metaforik fået en meget stor plads i mange, måske de fleste, danskeres vokabularium. Det skyldes sportens fremgang overalt. Fraset overdrivelser, er der tale om et sundhedstegn. Også sprogligt. Vi har et smidigt sprog. Dansk er blandt de førende, når det gælder optag af nye gloser. Det gør sproget rigt, og udtryksevnen følger naturligt med.

Man kan indvende, at netop metaforikken gør dansk vanskeligt forståeligt for fremmedsprogede. Men frem for at forenkle sproget, taler den kendsgerning for at intensivere danskundervisningen.

Sportsmetaforen er kommet for at blive – og yderligere udvikles sammen med symbol- og billedsproget som helhed. Det er ikke nyt, men snarere en renæssance for retorikken, der havde sin vugge i Grækenland på Homérs tid. Man dyrkede al sport, talte og digtede om den og gav den de betegnelser, som vi også hører i dag.

Snart vil vi, om ikke det allerede er tilfældet, få vanskeligt ved at se og høre, hvor sportsmetaforen er anvendt i tale og skrift. Kreativitet og formidling er hinandens forudsætning. Sammen kan de udføre kommunikation.

Gid årbogen i 2011 vil blive godt modtaget. Den er resultat af godt samspil. En stor tak til de medvirkende forfattere, til det samlede årbogsudvalg og til de fonde, der støtter vores arbejde for at holde dansk sprog på banen. Og tak til redaktør Michael Blædel for godt holdspil under *kampen*.

KLAVERBOKSER

BENNY ANDERSEN

Jeg kan vist aldrig blive træt
af mit elskede hakkebræt
min kære jammerkommode
har genlydt af mangen en node
men har stadig flere til gode.
Jeg gennembanker tangenterne
jeg ødsler med talenterne
opvækker hver afdød komponist
både Mozart og Schubert, Bach og Liszt
men smækker først låget i til sidst.

BENNY ANDERSEN F 1929. FORFATTER OG KOMPONIST. HAR UDGIVET ADSKILLIGE DIGTSAMLINGER, SENEST "KRAM" I 2009 TILLIGE MED "SAMLEDE SANGE". BLANDT KOMPOSITIONERNE ER "SVANTES VISER" OG SANGENE "TIL ROSALINA". BLANDT BØRNEBØGERNE ER HISTORIERNE OM SNØVSEN. FILMMANUSKRIPTER TIL "MAN SKU' VÆRE NOGET VED MUSIKKEN" OG "EN LYKKELIG SKILSMISSE". BLANDT HANS MANGE HÆDERSPRISER ER MODERSMÅL-PRISEN I 1985 OG JENS AUGUST SCHADE-PRISEN I 2010. SENESTE UDGIVELSE ER CD'EN "FOR FULD UDBLÆSNING" MED POVL DISSING OG DET NORSKE ORKESTER THE BRAZZ BAND.

DET' FEDT, MAND

JOHN P.A. JENSEN

Der passes mere på vort sprog for tiden
og luges ud blandt ord, der smager støvet.
Se, det kan gøre ældre folk bedrøvet:
der tyndes også ud i deres viden.

For vi der trygt kan sige: "Din Kanalje"
og inderst inde ved, det er en skose
har frydet os ved denne gamle glose,
som Nille nok har tænkt ved Jeppes galge.

Men ord som "fedt" er kommet for at blive!
hvis man skal tro på nyt fra sprogkontoret.
Vi ældre er dog ikke så naive.

Så længe vi endnu kan stå ved roret
og nægte tillægsord som "fedt" at skrive,
kan sproget stadig holdes fast på sporet.

JOHN P.A. JENSEN F. 1935, SPECIALLÆGE I NEUROLOGI, FRA 1980 TIL 2002 ADMINISTRERENDE OVERLÆGE OG CHEFLÆGE VED EPILEPSIHOSPITALET I DIANALUND. HAR I 14 ÅR SKREVET VISER TIL KOLONIEN FILADELFIAS FØDSELSDAGSREVY. BESKÆFTIGER SIG NU MEST MED MEDICINSK HISTORIE.

MED BANEN RUNDT I MODERSMÅL OG FREMMEDSPROG

KEN FARØ

Også jeg hader den overdrevne brug af sportsmetaforer i politik og offentlig administration, ja nu om dage selv i forskningsverdenen. Det er grinagtigt, at man på et universitet leflende taler om *semester-kickoff* for at lokke kunder til. At politikere benytter sig af reklamesprogstricks, er forståeligt, men stadig dybt usagligt og irriterende. At man selv i statsbærende institutioner som Rigsrevisionen konstant udsættes for *på den lange/korte bane* og *sende ngt til hjørne*, som en troværdig kilde beretter, er beskæmmende. Til sidst bliver det så indgroet, at ingen tænker over det mere, og måske godt det samme. Og så i øvrigt ikke mere fra den idiosynkratiske vinkel.

Emnet for denne artikel er et helt andet, nemlig *banebrydende* sprogvidenskab. I det omfang, stikordet "bane" kan bidrage til formidling af sprogvidenskabelige indsigter, er det kun fint. Jeg serverer et par begreber og analyserer et empirisk materiale. Hovedfokus er på 1. navne og 2. sproglig import versus hjemlige dannelser. Genstandssprogene er især dansk, tysk og engelsk.

POLYSEMI

Dette års emne for Årbogen trækker stærkt på ordet *bane*s polysemi, dvs. mangetydighed. Polyseme ord har flere betydninger, som er beslægtede, og har et fælles betydningsgrundlag (modsat homonymer, der er ord eller udtryk, der helt tilfældigt ligner hinanden, som fx forkortelsen DONG (førsteleddet i et kendt dansk energiselskab) og det engelske ord *dong* (penis)). Vittigheder,

som er sprogligt orienterede, lever også af polysemi: "Og så var der svømmeren, der tog sig en bane", som en i 70'erne og 80'erne meget produktiv vittighedsgenre kunne forsøge at vinde modtagerens gunst med. Den aktiverer en ekstra *bane*-betydning fra narkoslang, hvor en *bane* er den mængde kokain, der i form af en lille aflang bunke kan sniffes op i næsen. Men en bane er også mere basalt 'en flade, som er bestemt for en bestemt regelbunden aktivitet', som mit forsøg på at beskrive *jernbane* og *sportsbanes* meget generelle betydningsfællesnævner ville lyde – det, der kaldes et *semasem*.

Selve ordet *sprog* er også polysemt; der er mindst 5-6 etablerede betydninger af det på dansk. To meget nært beslægtede, men altså distinkte udlægninger af ordet er hhv. 'modersmål' og 'fremmedsprog'. I denne sammenhæng, med *Modersmål-Selskabet* in mente, skulle man umiddelbart tro, at det kun var den første, der var interessant. Men så simpelt er det ikke. Man står stærkere i sit modersmål, hvis man også kan fremmedsprog. Desuden kan man ikke sige noget om sprog *som sådan*, hvis man kun har færdigheder og evt. teoretisk indsigt i sit eget sprog. Så vi skal her se på begge dele.

NAVNE *OVERALT*

Vi kommer ikke uden om at bruge navne i vores dagligdag. De er uundværlige mærkater for kendte og ukendte unikke fikspunkter i landskabet, i det sociale og kulturelle liv. Der findes millioner og atter millioner af navne i verdens sprog. Tænk på en almindelig hverdag: Du siger godmorgen til din mand eller hustru (fx *Bent/Lise*), drikker en kop *Gevalia*, tager en *Rynkeby*-juice ud af dit *Gram*-køleskab, læser *Berlingske*, tjekker din mail i *Outlook* under *Windows* på din *Hewlett and Packard*-pc, taler i din *Nokia*, kører til *Almindelig Brand Bank* på din *Everton* eller

i din *Audi*. På din vej ad *Vigerslev Allé* og *Ingerslevsgade*, og via *Tietgensbroen*, kører du forbi *Tivoli* og en restaurant ved navn *Flisen*. Der er billboard-reklamer for *TV3, Danske Bank* og *Siemens*. Vi stopper her – for det stopper aldrig.

Det er i øvrigt slet ikke indiskutabelt, hvad der gør noget til et navn, og grænserne mellem *proprier* og *appellativer* er flydende. Er det bøjning (*Mazdaen*)? Er det stort begyndelsesbogstav? Er det bare den *navneagtige brug*, som nogle forskere pragmatisk holder fast i, med resultatet at "det samme" ord kan være proprium for nogle og appellativ for andre (*Instituttet/instituttet, Forsvaret/forsvaret, Suttetræet/suttetræet*)?

Lad os nu lave et lille eksperiment, nemlig sammenligne navnene på noget så tilsyneladende usammenligneligt som togstationer og sportsklubber. Hvor ligger de afgørende forskelle? Og er der trods alt nogle fællestræk?

HOLME-OLSTRUP

Stationer får overvejende navn efter den lokalitet eller genstand, de ligger i eller ved. *Nordhavn, Ørestad, Skanderborg*, *Cinecittá* (efter den romerske filmby med samme navn), *Unter den Linden* (på tysk bor man direkte *Under Lindene*, ikke *på Unter den Linden*). På den måde er stationsnavnene sekundære navne, idet de jo også er primære *stednavne*. Stationerne kan undtagelsesvis også have navn efter deres funktion. I Berlin ligger der et af mange skinneknudepunkter, som hedder *Gleisdreieck*; navngivningsmotivet skyldes knudepunktets form, idet tre forskellige linjer mødes der ("Skinne-trekant"). De fleste skinnenet har også en eller flere centraler, som ligger i hovedstæderne og andre store byer: *Amsterdam Centraal*, Централна гара София ("Centrale Banegård Sofia", Bulgarien), *Oslo Sentralstasjon*. Alene Tyskland giver 120 stationer betegnelsen *Hauptbahnhof*. I Danmark har

vi kun to: *Århus Hovedbanegård* og *Københavns Hovedbanegård*. Det er i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at århusianerne og københavnerne i talesproget har valgt hver sin "klipning" af ordsammensætningen: hhv. sidsteleddet (*Banegården*) og førsteleddet (*Hovedbanen*). Roms hovedbanegård, *Stazione Termini*, adskiller sig fra de fleste andre hovedbanegårde med deres funktionsbetegnende navne, idet *Termini* blot sigter til de nærliggende romerske bade (termer), hvorved den altså falder ind i det generelle billede for stationsnavne.

FC MIDTJYLLAND

Vi skal nu sammenligne med sportsklubberne, eller i hvert fald dem, der gør brug af en bane – det udelukker jo rent formelt bl.a. skakklubber, der anvender et *bræt*, og bordtennisklubber, der gør brug af *borde*. Klubnavne er i sammenligning med stationsnavne i hvert fald potentielt noget mere sprælske. De kan ganske vist også være nøgterne og diskrete, tænk på anonyme navne som *Boldklubben af 1893*, men der er mange eksempler på farverige klubnavne. Frem for alt bliver det kulørt, hvis vi inddrager klubbernes uofficielle navne. Dem findes der nemlig langt flere af end for stationernes vedkommende, som stort set ikke kender til det fænomen. Det er den forskel, vi her skal se på. Men før vi når dertil, skal vi lige træde et skridt eller to tilbage.

Først kan man oplagt skelne mellem sportsklubnavne i bred og snæver forstand. Den første kategori består af klubnavne, der samler en hel række forskellige sportsgrene under én paraply, men som i offentligheden først og fremmest eller alene forbindes med én bestemt af dem: *Atlético Madrid*, *AGF* (Aarhus Gymnastikforening), *Wiener Sportklub, Djurgården IF* (Idrottsförening) og *Hamburger SV* (Sportsverein) er alle kendte og succesrige fodboldklubber, hvis navnes "pålydende-betydning" med en term

af Lars Brink ikke i sig selv signalerer fodbold, men blot nogle brede kategorier som *sport, idræt* eller sågar nabokategorier som *atletik* og *gymnastik,* der efter nutidens danske (sportsfaglige) inddeling slet ikke omfatter fodbold. Bag brasilianske klubnavne med *Vitória* (fx *Vitória Salvador*) ligger en lignende bred inddeling, selv om den selvfølgelig også har en tillægsfunktion, nemlig at signalere og indgyde sejrsvilje (se nedenfor).

Den anden kategori, som også kunne kaldes egentlige sportsklubnavne, er dem, der i deres udtryksside direkte betegner den sportsgren, der er tale om: *Gentofte Tennis Klub, Paris-Levallois Basket*, *Handball Grauholz* (Schweiz).

FREM!

En del af klubberne betjener sig af karakteriserende elementer. Fx *Svømmeklubben KVIK Kastrup*, *Svømmeklubben FREM (Odense)* og *Svømmeklubben SØLØVEN*. Fænomenet er ikke så udbredt blandt danske fodboldklubber, selv om vi da har både *Frem* i Valby og *Fremad Amager*. Men så se til udlandet, og billedet bliver pludselig meget mere kulørt og kraftfuldt: *Dinamo Moskva, Eintracht* (Enighed) *Frankfurt*, *Ajax Amsterdam*, som ikke helt tilfældigt har en søsterklub *Ajax Capetown*, *Apollon Kalamarias*, *Energie Cottbus, Zenit St Petersborg*. Andre eksempler er *Fortuna Düsseldorf* og *Gloria Bistrita*.

Angelsaksiske klubber har ofte karakteriserende navne, bl.a. i formen BYNAVN + PERSONER, fx *Glasgow Rangers*, *Blackburn Rovers, Bolton Wanderers, Cobh Ramblers. Rangers* er kommandosoldater, der er trænet i overraskelsesangreb. *Wanderers, rovers* og *ramblers* er vandrefugle eller bare nogen, som er på farten. Endnu mere skåret ind til benet er *Crusaders*, der ganske enkelt giver den som *Korsfarere.* Nogle klubber har simpelthen opkaldt sig selv efter historiske figurer som fx søfareren *Vasco Da Gama*

eller den belgiske *Willem II Tiburg*. *San Jose Earth Quakes* trumfer dem alle med sin kraftfuldhed.

Hvad har alle disse karakteriserende og ekspressive elementer til fælles, og hvad er deres funktion? De skal på én gang fungere som forpligtende appel til medlemmerne, noget billedligt man kan identificere sig med, og de skal indgyde respekt hos modstanderne. Herudover kan man udnytte dem i propaganda- og salgsøjemed. Det sidste er dog næppe afgørende, for selv nøgterne klubnavne som *Brøndby IF* og *FC København* klarer sig fint på den front alligevel.

Der er rigeligt med kedelige klubnavne, der i dette aspekt ikke står tilbage for stationsnavnene. Det ser imidlertid ud, som om sproget kompenserer med en mængde uofficielle betegnelser for i hvert fald fodboldklubberne: *Die Wölfe* (VfL Wolfsburg), *Løverne* eller *Byens Hold* (FCK), *De hvide* (AGF), *De Boeren* (Bønderne, PSV Eindhoven), *Gutan* (Drengene, Tromsø IL). Mange klubber har endda adskillige kæle- eller øgenavne, der konkurrerer med hinanden.

Sammenfattende kan vi se, at stations- og klubnavne godt nok har noget grundlæggende til fælles: Både klubnavne og stationsnavne identificerer entydige, unikke størrelser ude i virkeligheden.

Men der er altså også klare forskelle. En af dem er, at stationsnavne i meget høj grad er identiske med den lokalitet, de befinder sig i eller ved, evt. (men sjældent og kun ved behov) suppleret med det ekspliciterende tillæg *Station*. Og hermed er variationsmulighederne stort set udtømte. Klubnavne er kendetegnet ved en langt større variation med hensyn til konstruktionsform – alt afhængigt af sportsgren. Den væsentligste forskel er dog, at både en del officielle klubnavne, og altså i endnu højere grad de uofficielle af slagsen, gør brug af karakteriserende

elementer. En sportsklub er forbundet med stræben og følelser, ja i nogle tilfælde had (jf. eksempler som *Bundby* og *F-U-C-K* for den kendte københavnerklub), og det må navnet gerne hjælpe med til at transportere. Hvis ikke de ærværdige grundlæggere af klubben har haft dette aspekt med i tankerne, så hjælper sprogbrugen dem af egen drift. Et eksempel som den færøske fodboldklub *Fuglafjørður*, der udelukkende udpeger en lokalitet og dermed ligner et helt igennem repræsentativt stationsnavn som *Holme-Olstrup, Køge* eller *Nykøbing Falster*, hører til sjældenhederne. Stationsnavne er på sin vis kedeligt navnestof – hvilket ikke må forveksles med de stednavne, der typisk ligger til grund, og som sådan er primære navne. De er både spændende og vigtige dokumenter til sproghistorien. Men vi har ikke det store behov for at involvere os sprogligt i stationsnavnene: Det handler her mere om at komme fra A til B.

IMPORT ELLER PURISME?

Med til et levende sprog hører, at det optager eller danner nye ord. Jernbane- og sportsdomænerne udgør her ingen undtagelse, selv om de repræsenterer forskellige faser og bølger af den fremmede påvirkning. Lad os her nøjes med at kaste et sammenlignende blik på dansk og tysk.

BAHNSTEIG ELLER *PERRON*?

For jernbanens vedkommende er dens terminologi præget af det tidligere for transport og kommunikation så dominerende fransk: Dansk jernbanesprog udgør ingen undtagelse med eksempler som *perron, billet, kontrollør* (controlleur), *station* og *kupe* (coupé). I tysk foregik der imidlertid omkring 1900 en sproglig udrensning af disse "fremmedord", så tysk i dag for de pågældende indhold har helt egne tyske dannelser, hhv.

Bahnsteig, Fahrkarte, Schaffner, Bahnhof og *Abteil*. Vi dansktalende har selvfølgelig også *banegård*, jf. ovenfor, men i nutidssproget er den betegnelse nærmest blevet et rent navneelement (som i *Odense Banegård*), i det mindste i rigsmål. I de 100 år, der er gået siden de store tyske sprogrensninger for det franske inventar, er holdningen til fremmedsprog imidlertid blevet en helt anden. Nu trænger engelsk sig på mange steder i tysk banesprog: *Ticket*, *Counter, Servicepoint* er blot et par eksempler af mange mulige Deutsche Bahn-anglicismer, som jo ikke er i brug i dansk. Det kunne være et tegn på, at tysk er mere påvirket af engelsk, end dansk er.

SPILLER ELLER *KICKER*?

Hvordan ser det forhold ud på den anden *bane*halvdel, i sportssammenhæng? I en tværsproglig undersøgelse i tidsskriftet *Mål og Mæle* fra 2006 blev tysk (bl.a. med betegnelser som *Foul*, *kicken* og *Kicker*) dømt mere engelskpåvirket end dansk. Fransk (*corner* for *hjørnespark*), og også schweizisk tysk (*Goalie* for *målmand*) er imidlertid endnu mere "anglificerede", mens sprog som svensk, vietnamesisk og islandsk (i stigende orden) i højere grad har dannet deres egne udtryk for de engelske termer.

I en sportsgren som badminton ser tendensen ud til at være nogenlunde i balance mellem dansk og tysk: Tysk har *Shuttle, Drives, Backhand*, hvor vi har *bold, flade bolde* og *baghånd.* Til gengæld har dansk *ketsjer, serv* og *smash*, hvor man i tysk opererer med *Schläger, Aufschlag* og *Schmetterball.*

Som det fremgår, er det ikke let at afgøre, hvilket af to sprog der er mest modtageligt for engelsk påvirkning. Man er tit blind for "egne" anglicismer, og der mangler typisk et overblik over de utroligt mange forskellige sammenhænge og måder, påvirkningen foregår på. På Københavns Universitet er der derfor

blevet igangsat et projekt, der forsøger at måle forskellen i "anglificeringsgrad" mellem dansk og tysk. En meget væsentlig del af projektet er at prøve at opstille en metode til at afgøre den slags spørgsmål med – og det er ingen let opgave. Lingvisternes hypotese er, at moderne tysk er mere påvirket og påvirkeligt af engelsk, end dansk er, men frem for at føre bevis for sådan en antagelse – det kan man ganske enkelt ikke (men man kan selvfølgelig altid manipulere sin modtager med nogle suggestive eksempler) – gælder det for den videnskabelige omgang med hypoteser om at forsøge at *teste* dem ved at udsætte dem for forskelligartede data. Det kaldes *falsifikation*, og det arbejde foregår lige nu.

VED BANEREJSENS MÅL

Vi har foretaget en rejse gennem to af sprogets mere baneprægede domæner. Frem for at fylde den begrænsede plads med både jernbane- og sportsmetaforik fra universitetet, hvor denne skribent slår sine folder (eksempler kunne være *toget er kørt* for et fag, en studiereform der *kører på skinner*, man kunne skrive om de såkaldte *lokomotivfag* og *tenderfag*, *toppræstationer, stjerneforskere* osv.), har vi set på et lille udvalg af navnestoffet og på importordsproblematikken på de nævnte områder. Begge dele kan og bør der skrives (og bliver der skrevet) bøger om; her nøjedes vi med at sætte pennen forsigtigt til papiret. Vi har banet os vej: *Endstation! Alle aussteigen!*

KEN FARØ F. 1972, ADJUNKT I TYSK SPROG, PH.D. OVERSÆTTER, ORDBOGSFORFATTER (DEN DANSKE ORDBOG, GYLDENDALS TYSK-ORDBØGER, LANGENSCHEIDTS DANSKORDBOG FOR TYSKERE). FORMAND FOR GESELLSCHAFT FÜR DEUTSCHE SPRACHE I DANMARK. REDAKTØR AF MÅL OG MÆLE. DANSK REDAKTIONSKOMITEMEDLEM FOR TIDSSKRIFTET LEXICONORDICA. BESTYRELSESMEDLEM I LEKSIKOGRAFER I DANMARK. FORMAND FOR OG GRUNDLÆGGER AF DANFRAS. BIDRAGYDER TIL 'DEN STORE DANSKE' OG TIL PI'S SPROGMINUTTET. FORFATTER TIL FLERE END 100 AFHANDLINGER OM SPROG PÅ DANSK, ENGELSK OG TYSK. UDGIVER AF VÆRKET 'SPROGVIDENSKAB I GLIMT' MED 70 BIDRAG AF DANSKE SPROGFORSKERE.

SPORTSMETAFORER I KIRKEN

KRISTIAN TVILLING

Kan dåben og nadveren knockoute synden? Giver farisæerne og de skriftkloge Jesus det røde kort? Og sendte Jesus stafetten videre til disciplene, da han for til himmels? Kan og skal man bruge sportsmetaforer i kirken?

Umiddelbart skulle man tro, at kirkens og sportens sprogverdener var uforenelige. Sproget afspejler nemlig de værdier, der er fremherskende inden for det pågældende område, og i kirken taler vi om, at de første skal blive de sidste, mens det i sportens verden netop kun er dem, der kommer først, der er værd at beskæftige sig med. Alligevel har der tilsyneladende altid været en sproglig forbindelse mellem sporten og kristendommen. Læser man Paulus, hvis skrifter hører til de ældste i Det Nye Testamente, kan man f.eks. støde på følgende: "Ved I ikke, at de, der er med i et løb på stadion, alle løber, men kun én får sejrsprisen? Løb sådan, at I vinder den!". Her opfordrer han ikke korintherne til at løbetræne, men til at fokusere på deres frelse – og om sin egen målrettethed i forbindelse med missionsgerningen kan han skrive: "Jeg er ikke som en bokser, der slår i luften." Begge citater er hentet fra 1. Korintherbrev, og i løbet af ganske få vers får Paulus altså brugt sprogbilleder fra både atletik og boksning. Der må altså siges at være en vis tradition for at hente sportsudtryk ind i det kristne sprog, men bare fordi Paulus gjorde det i en hellenistisk kultur for snart 2000 år siden, er det jo ikke ensbetydende med, at vi også skal gøre det i en dansk sammenhæng i dag.

For at komme videre må vi derfor se lidt nærmere på metaforer i al almindelighed og på sportsmetaforer i særdeleshed. Metaforer bruges generelt af to årsager: for at gøre et svært tilgængeligt emne mere forståeligt og for at gøre sproget mere levende og elegant. Begge grunde er lige legitime – og vel at mærke også strengt nødvendige, hvis man vil gøre sig forhåbninger om, at nogen både gider lytte til, hvad man siger, og oven i købet også forstår det. Så langt, så godt. Vi slipper ikke uden om brugen af metaforer, men mængden af dem er til gengæld ikke ligegyldig. Doseringen af metaforer i en tale har nemlig afgørende betydning for, hvordan talen opfattes – og her er der tale om en vigtig balancegang. Er man god til at anvende de rigtige metaforer på de rigtige steder og i den rette dosis, bliver man betragtet som veltalende. Bruger man derimod lidt for mange metaforer, bliver ens tale snarere betragtet som *floromvunden* (hvilket vil sige, at man bruger lidt for mange *sprogblomster*), og det er sjældent positivt.

En anden sag er, at metaforer findes i mange afskygninger. For det første findes der inden for sprogvidenskaberne utallige typer af metaforer, som det kan være næsten umuligt at skelne imellem, og for det andet kan metaforer hentes fra et nærmest ubegrænset antal sprogverdener. Hvad typer angår, er det som sprogbruger ikke så nødvendigt at kunne skelne imellem dem alle sammen, men det er dog alligevel nyttigt at kunne skelne imellem, om en metafor er død eller ej. Døde metaforer er metaforer, der har været brugt så ofte og så længe, at de er blevet inkorporeret i sproget i en grad, så man ikke længere betragter dem som metaforer, men snarere som faste udtryk og vendinger. De har derfor to fordele frem for andre metaforer: Dels kan man være sikker på, at alle forstår meningen med dem, dels bliver de ikke betragtet som sproglig pynt, hvorfor risikoen for

overdosering forsvinder. Når det gælder døde metaforer, kan man altså bare bruge løs, mens man til gengæld altid bør undgå den særlige type af metaforer, som man kalder klichéer. Bruger man dem – og det vel at mærke ikke er i en humoristisk sammenhæng – falder talen med stor sikkerhed til jorden. Hvis jeg som præst ved et bryllup sagde: "Nu skal I to vandre sammen ud ad livets landevej", ville jeg formentlig ikke opnå meget andet end at få de tilstedeværende til at undre sig over, at jeg nogensinde var blevet ansat.

Når det gælder de metaforer, der ikke er døde – dvs. de levende og dem, der kun er halvdøde – er det straks sværere. Her er man nemlig nødt til at holde sig to ting for øje. Den ene er den åbenlyse, at der skal være en eller anden form for analogi imellem det udtryk, man bruger, og det emne, man bruger det til at belyse. Det kan synes indlysende, men ikke desto mindre skal man passe på ikke at hente en metafor fra et område, som man ikke er rigtig fortrolig med. Er man f.eks. ikke fortrolig med fodboldreglerne, bør man afholde sig fra at bruge komplicerede fodboldmetaforer, og alle forsøg på at lyde smart ved f.eks. at overføre et udtryk som offside på et andet emne, bør man holde sig meget langt fra. Sandsynligheden taler nemlig for, at ens manglende fortrolighed med begrebet i dets oprindelige sammenhæng også vil ødelægge den analogi, man forsøger at lave. Den anden ting, man skal være opmærksom på, er, hvem man taler til – og her tæller både alder og geografisk placering. Hvis tilhørerne ikke kender den sprogverden, metaforerne hentes fra, har de heller ingen chance for at forstå, hvad der bliver sagt. Hvis man holder en tale på et plejehjem, er det altså ikke nødvendigvis den bedste ide at hente metaforer fra skater-miljøet, f.eks. "Jesus laver med sin forkyndelse et *frontside kickflip* med alle tidens statushierarkier", og tilsvarende er det nok en god ide

at holde lidt igen med udtryk fra bobslædesporten, hvis man står med en menighed i Sahara.

Heldigvis er der masser af sprogverdener at vælge fra. For nu at nævne i flæng: musik ("noget, der ikke stemmer", "tune sig ind på noget", "på alle tangenter"), spil ("klør 5", "sige spar 2", "stik den!", "sætte trumf på"), tog ("for fuld damp", "ud på et sidespor"), kroppen ("højrøvet", "stivnakket", "mangle rygrad", "tage benene på nakken", "blåøjet", "ben i næsen", "gele i knæene"), teater ("tæppefald", "noget spiller en rolle"), madlavning ("nu brænder det på", "koge noget ned", "koge over", "koge suppe på noget", "slag i bolledejen"), trafikken ("det kører derudad") og sågar også kirken ("så sikkert som amen i kirken").

Og endelig er der altså sportsmetaforerne: Når først startskuddet har lydt, er det bare med at komme på banen eller ind i kampen, men det er også vigtigt at gå efter bolden og samtidig passe på ikke at skyde over målet – eller endnu værre: ende med et selvmål. Når man går ind i en diskussion, kan det være en fordel at kridte banen op, inden man går i ringen med nogen, og undervejs er det rart, at der står nogen i ens ringhjørne. Under alle omstændigheder risikerer man dog at blive sendt til tælling, hvis man da ikke bliver reddet af gongongen eller selv redder den på målstregen, inden slutfløjtet lyder. Og sådan kunne man blive ved. Sportsmetaforer er der nok af, og mange af dem bliver da også brugt i prædikener, selvom man naturligvis ikke behøver at bruge dem helt lige så intensivt som i ovenstående eksempel.

Før man beslutter sig for at bruge sportsmetaforer – i hvert fald hvis det drejer sig om de levende eller kun halvdøde af slagsen – er der dog nogle enkelte forhold, man bør være bekendt med. Reglen fra før om at dosere brugen rigtigt og tilpasse metaforikken efter tilhørernes viden gælder naturligvis i det store og hele for alle metaforer – også dem fra sportens verden. Alligevel

er der et særligt forhold, som gør sig gældende for sportsmetaforer, og som man bør være bevidst om, når man bruger dem – uanset om det er i kirken eller andetsteds – og det er, at sportsmetaforer tilsyneladende har en lavere status end metaforer fra andre sprogverdener. Hvorfor det er tilfældet, er svært at sige, men måske er der tale om, at sport betragtes som lavkultur i modsætning til f.eks. teater, der opfattes som højkultur, og at man derfor synes, at det er mindre fint at bruge sportsmetaforer end f.eks. teatermetaforer – altså en art sprogsnobberi. Det kan man naturligvis bare vælge at skøjte henover – så der er ikke nogen grund til at kaste håndklædet i ringen, hvad angår sportsmetaforer, af den grund. Man skal bare være klar over det.

En Google-søgning viser nemlig, at mange åbenbart reagerer temmelig stærkt på sportsmetaforer. Flere indlæg stammer fra mennesker, der er blevet rasende over (eller i hvert fald er dødtrætte af) brugen af sportsmetaforer i forskellig sammenhæng. Enkelte indlæg tydede endda overraskende nok på, at det i nogle kredse er muligt at argumentere imod andre, udelukkende ved at pointere, at de pågældende har benyttet sig af en sportsmetafor tidligere i debatten. Selv om det næppe kan siges at være fair play, fungerer henvisningen til modspillerens brug af sportsmetaforer altså åbenbart som en lige højre. Touché!

Man skal altså være klar over faren ved metaforik, og i særdeleshed når det gælder sportsmetaforer. I sidste ende vil det dog altid være en skønssag, hvornår en sportsmetafor er passende, og hvornår den bare vil blive betragtet som dumsmart. I kirken ville de færreste nok undre sig over en opfordring til ikke at dømme andre mennesker ude, hvorimod en opfordring til at lægge sig på hjul af Jesus formentlig ville blive opfattet som plat. At sige, at farisæerne mandsopdækkede Jesus, fordi de syntes, han gik over stregen, og at deres anklager var præget af urent

trav, kunne måske gå an, men at hævde, at Jesus med sine svar dribler igennem farisæernes argumenter, forekommer lidt for søgt. Fordi brugen af sportsmetaforer beror på et skøn, kræver det altså en sproglig bevidsthed og et kendskab til tilhørerne, hvis man skal undgå at komme galt af sted.

Så vil nogen måske mene, at man i kirken bare helt skulle undgå sportsmetaforer for at være på den sikre side – men det kan man ikke. Centralt i kristendommen står nemlig begrebet synd, som stammer fra det græske ord *hamartia* – og det er i sig selv en sportsmetafor. Begrebet er taget fra bueskydning, hvor det betød at ramme forbi målet – altså det modsatte af et pletskud – og som metafor i kristendommen kom det så til at betyde at ramme forbi målet med livet. Når man begik hamartia (altså syndede), betød det, at man ikke levede det liv, som man var skabt til at leve. Skulle man nyoversætte ordet i en nutidig, dansk sammenhæng, hvor bueskydning ikke dyrkes af mange, ville det være oplagt at overføre metaforen fra bueskydningen til fodboldbanen – så ville vi ikke længere bede om tilgivelse for vore synder, men for vores afbrændere.

Konklusionen på det hele må være, at sportsmetaforer i kirken ikke er nogen synd, men at synd til gengæld er en sportsmetafor. Ganske vist af den døde slags – men det er vel sådan set også kun passende for et trossamfund, der forkynder, at synden er død ved Jesus Kristus.

KRISTIAN TVILLING f. 1973. cand.theol. fra Københavns Universitet 2009. Speciale i det nye testamentes eksegese med særlig vægt på den nyere Paulus-forskning. Sognepræst ved Virum Kirke siden 2010.

DEN DEMOKRATISKE BANEHALVDEL

CHRISTIAN KOCK

"Hr. Villy Søvndals udtalelser var en meget klar opfordring til, at dem, der spiller på den demokratiske banehalvdel, selvfølgelig er velkommen i Danmark, og resten må rejse derhen, hvor de kan finde sympati for deres synspunkter."

Sådan sagde SF's Karina Lorentzen Dehnhardt i Folketinget (5.4.2011), da hun skulle kommentere sin formands bastante udtalelser i en debat om forbud mod foreningen Hizb ut-Tahrir.

Hvis man bare tænker over metaforen "banehalvdel", kan man kun blive forvirret. Siden hvornår har man i fodbold kunnet nøjes med kun at spille på den ene banehalvdel? OK, det kan lade sig gøre at spille på modpartens banehalvdel det *meste* af tiden, hvis man er totalt overlegen. Men det var vel ikke noget af den art, der var meningen, her hvor talen var om Hizb ut-Tahrir?

Sagen er nok snarere, at SF-ordføreren ikke har tænkt over sin metafor, end ikke et øjeblik. De fleste politikere er nok alt for optaget af vigtige emner til at tænke over noget, de anser for at være så perifert som sprogbrug. Derfor er det blandt andet, at vi hører dem slå om sig med fortærskede metaforer. Og de er som her ofte hentet fra sportens verden.

Især hører vi meget om "baner". Men da politikere sjældent tænker over, hvilke metaforer de vælger, men blot overtager, hvad der er gængs snak på "Borgen", opstår der let det paradoksale fænomen, at alt imens deres metaforer er dybt trivielle, bliver de kombinationer, de optræder i, ofte unikt latterlige og bizarre.

Den absurde forestilling med at man kan nøjes med at spille på den ene, politisk korrekte "banehalvdel", er måske et typisk SF-fænomen – i hvert fald hører vi f.eks. Anne Grete Holmsgaard sige: "det, der er det centrale i det her, er altså, om man vil sige, at den lov, som allerede er i gang med at blive implementeret, skal aflyses, skal sløjfes, eller om man vil melde sig på den banehalvdel, der siger: OK, det her er ikke godt nok, nu må vi slås for, at det bliver bedre".(Fra en debat om biobrændstoffer, 25.1.2011). Men banehalvdelen kan også bruges på andre kvajede måder, som her hos Venstres Jacob Jensen (23. 3. 2011), der lovpriser "den linje, som regeringen og Dansk Folkeparti har ført på den økonomiske banehalvdel, nemlig at holde igen med de offentlige udgifter og sikre, at der er en tilbagetrækningsalder, som er fornuftig". Her er banehalvdelen lig med et bestemt politikområde (økonomien); det svarer til at sige, at i dag spiller vi på den ene halvdel, i morgen på den anden – og ja, da der jo kun er to halvdele af en given bane, synes der ydermere kun at findes to politikområder.

Den slags absurditeter opstår især, når man blander metaforer – som man på grund af deres fortærskethed ikke tænker over – med andre fortærskede metaforer eller stående udtryk. Pludselig opstår der sammenstød, som kun den vågne modtager bliver opmærksom på, og som ofte kan have en latterlig virkning. Det er den slags ting, der typisk vil komme i udklips-spalter som bl.a. *Politiken*s "Oh Danmark" – à la denne (fra *Nørrebro Avis*): "Butiksdøden synes at leve i bedste velgående."

At den slags flovser opstår, er vidnesbyrd om, at man bruger metaforer ubevidst. Og det gør de, fordi man netop holder sig til de fortærskede. Ellers ville ophavsmanden til kvajethederne nok have opdaget dem, før de kom ud af munden (eller ud på papiret). Det viser, at metaforer i journalistikken eller den politiske

retorik typisk ikke er noget, man finder på; man overtager dem som en jargon, for nemheds skyld. Man oplever som afsender, at de letter éns kommunikationsarbejde; man behøver ikke gøre sig umage, for andre i jargon-fællesskabet vil straks forstå, de taler jo også sådan.

Men her har vi en kedelig hage ved den ubevidste brug af jargon, derunder f.eks. den politiske retoriks grasserende sportsmetaforik: Folk *uden for* jargon-fællesskabet vil, i modsætning til afsenderne, hæfte sig ved jargonsproget – og ofte blive irriteret og frastødt af det. Det er ikke et spørgsmål om, at man ikke forstår, hvad der siges (det sker selvfølgelig også tit, og er også irriterende); men det er selve oplevelsen af, at jargon-gruppen taler indforstået, indadvendt, kun til hinanden. "OK, jeg skal da nok holde mig væk" – det er en naturlig reaktionsmåde hos udenforstående over for jargon.

Der er også en anden virkning, som f.eks. Christiansborgs afsendere af kikset sportsmetaforik bør betænke. Ikke alene kan de virke arrogant indforståede på os andre, når de taler sådan; vi vil også uvilkårligt aflæse dem som kiksede, som om ikke bare deres sprog, men også deres intelligens og tankeverden kan ligge på et ret lille areal. Selvcentrerethed og bøvethed forenet i én person – det er ikke lige typen, man håber på som bordfælle ved et middagsselskab.

Men "bane"-banaliteterne og den øvrige sportsmetaforik vælter fortsat ud fra den politiske sfæres kommunikationskanaler. En hastig søgning på Folketingets hjemmeside viser fx, at udtrykket "den lange bane" blev brugt 74 gange i samlingen 2010-11. For det meste er det bare jargon for det, der før i tiden hed "på langt sigt": "Hvilken strategi har regeringen på den lange bane i forhold til indsatsen i Libyen, hvis konflikten trækker ud?" spørger DF's Søren Espersen f.eks. 18. marts 2011.

Den 24.02.2011 bliver statsministeren spurgt om regeringens overvejelser om, hvad vi skal leve af i fremtiden, og Løkke svarer blandt andet: "Jeg tror, det er at forfladige regeringens udspil til en økonomisk politik, hvis det oversættes til, at det kun og alene handler om at udfase efterlønnen. Det er en del af det. Det er forudsætningen for, at dansk økonomi hænger sammen på den lange bane, og det at få økonomien til at hænge sammen på den lange bane ved at begynde at udfase efterlønnen fra 2014 – og jo altså ikke i dag – er også forudsætningen for, at vi får skabt den stabilitet, der gør, at vi har styr på renteniveauet lige nu og her og i de kommende år."

Prøv lige at oplæse Løkke-passagen. Den er et skoleeksempel på politisk hovedet-under-armen-sprog. Den er ikke specielt kvajet, men den er bare dybt kedsommelig at høre på, og desuden kan den let opleves som blot en irriterende summen i hovedet – hvis man ikke koncentrerer sig meget. Hvorfor?

Det skyldes flere ting. Der er ledsætninger inden i ledsætninger ned til 3. niveau. Der er mudret brug af stedord som "det": "Det (hvad?) er en del af det (hvad?)". Der er rene, umotiverede gentagelser, som medvirker til oplevelsen af støj: "udfase efterlønnen" kommer to gange, skønt pointen netop er, at hovedvægten ikke skal ligge dér, og dansk økonomi hænger to gange lige efter hinanden "sammen på den lange bane". Jo, det hele kører i Bane-Danmark.

Det er interessant, at den politiske retorik med fortærskede og delvist forfjumrede sportsudtryk i de senere år også har bredt sig til det ellers så regelrette embedsværk. Stadig oftere finder vi, at ministerielle dokumenter, hjemmesidetekster m.v. er formuleret i politisk jargon. Er det fordi politisk skolede kommunikationskonsulenter er trængt ind i selv de mest tilknappede ministerier, eller er det fordi de traditionelle embedsmænd og

-kvinder presses til stadig mere at udtrykke sig i politisk *Newspeak* og jargon?

Se hvordan selve Justitsministeriet skrev i en "Samlet status for regeringens indsats mod bande- og rockerkriminalitet" 30. juni 2010: "En effektiv indsats mod bande- og rockerkriminalitet må nødvendigvis gå på to ben: på den korte bane en "hård" del med fokus på hurtige og konsekvente reaktioner over for bande- og rockermedlemmerne gennem massiv polititilstedeværelse og intensiv efterforskning, og på den lange en "blød" del med fokus på forebyggende og kriminalpræventive tiltag for at bryde fødekæden til bande- og rockergrupperne. Som det uddybes nedenfor, hviler indsatsen på området gennemgående på et helhedsorienteret tværsektorielt samarbejde." Og så videre.

De undrende spørgsmål til dette stykke møgprosa må nærmest stå i kø: Kan man gå på *andet* end to ben? Går det ene ben (det hårde altså) på den korte bane, mens det andet ben (som er blødere) går på den lange? Og "fødekæder", er det ikke normalt noget med, at små dyr ædes af større dyr, som ædes af endnu større dyr? Æder bandernes store medlemmer deres små brødre eller hvad? På hvilke sportsbaner er den praksis udbredt? Det er jo lidt uklart, hvilken sport vi er ovre i med den "lange" og "korte" bane. Er vi ude at svømme eller hvordan? Det er vist kun i den sport, at man faktisk bruger netop disse udtryk.

Men ellers er det boldspillene, der dominerer sportsdiskursen, især dem hvor der er hold. "Sparke til hjørnespark" er højt elsket jargon for udsættelser – eller, med en kreativ variant fra SF's Anne Baastrup, fra en debat om loven om taxikørsel m.v.: "Vi har hørt nogle horrible eksempler på, hvad der foregår. Derfor vil jeg høre, om hr. Kristian Pihl Lorentzen er indstillet på, at vi i stedet for siger: Vi kaster (!) det her til hjørnespark og siger, at vi vil have en persontransportlov". Ordene faldt (kan man

vist roligt sige) den 1. april 2011, men der var næppe tale om en aprilsnar.

Ved siden af boldspil, med eller uden udkast til hjørnespark, er det nok især fra boksningens verden, at de politiske jargonmetaforer hentes. Da Polen 23.6.2011 i EU blokerede for en langsigtet klimakøreplan, der ifølge Fyens Stiftstidende m.fl. "stiller en række delmål for CO2-reduktionen frem mod 2050 og anerkender, at der er behov for mere handling på den korte bane indtil 2020", udtalte klima- og energiminister Lykke Friis (V): "Det er noget af en mavepuster for klimakampen." Man ser for sig, i det ene ringhjørne, klimakampen, oppe imod – nå ja, lad os ikke gruble over det.

Lykke Friis er ellers berømt for at ustandselig at berige sit sprog med metaforik fra netop fodbold, den sport hun elsker over alt. Da hun var prorektor på Københavns Universitet, kunne hun ikke igangsætte et initiativ uden at det absolut skulle hedde "kickoff", osv. Det var i det mindste et bevidst valg og afspejlede i høj grad hendes personlighed, men de fleste af universitetets medarbejdere nåde vist at blive dødtrætte af det. Nu, som minister, leverer hun stadig helflugtere som denne, fra en konference om kvinder i topledelse, kønskvoter m.v.: "Ingen fodboldtræner starter med at låse halvdelen af sit hold inde, inden kampen går i gang". Men ellers synes Lykke Friis at have lagt en dæmper på fodboldkækhederne.

Bane-billeder og anden sportssnak har til gengæld fået friløb på den journalistiske, øh, banehalvdel. Peter Mogensen, som vi kender fra *Politiken* og fra TV2 News' "Mogensen og Kristiansen", men som nu er leder af den politiske tænketank "Kraka", synes f.eks. at have opfundet udtrykket "baglæns hækkeløb" – han skrev således på sin blog den 6.5.2011 at der var "baglæns hækkeløb i mesterklassen fra SF's gruppeformand. På TV2 News

hed det nu, at det var skønt, at de radikale sad tilbage ved forhandlingsbordet".

Det hækkeløb er en rigtig morsom metafor for den akavede situation, det er for en politiker at æde sine ord i sig (som det hedder med en gammel metafor). Der er bare det ved det, at Peter Mogensen selv lancerede udtrykket for første gang i 2006, og siden har brugt det ca. 10 gange; andre har også taget det op. Det er jo ellers det, der er metaforers stærkeste virkning: at de kan sætte et fænomen i et overraskende nyt og slående lys, og samtidig indgive os en glæde over afsenderens vid og skarpsindighed. Men det gælder i mindre grad, når vi hører det samme vid for 10. gang.

For det meste får vi da også bare "baner" i mange varianter, samt en masse om "førerfeltet", "frontløbere", osv. En særlig uspiselig udgave af sidstnævnte metafor var denne, fra et samråd i Sundhedsudvalget 4. november 2010. Ministeren, Bertel Haarder – ellers en glimrende retoriker – opgylpede denne verbale hårbolle, formentlig forfattet af embedsværket: "Den øgede generelle aktivitet på kræftområdet efter indførelsen af pakkeforløb for alle kræftformer har imidlertid haft den konsekvens, at lungekræftområdet har oplevet et vist kapacitetspres sammenlignet med perioden fra 2007 til 2008, hvor lungekræftområdet var pakke-frontløber." Vi taler om en dødelig kræftform. "Pakke-frontløber"!

Meget kan man irriteres over eller vædmmes ved i politisk sports-snak – kan man da ikke sige noget godt om den? Jo, Kristian Madsen, lederskribent på Politiken, har gjort det. På websiden K-forum skrev han (22. 6.2010) til forsvar for fodboldmetaforer, at med dem "sender du et signal til publikum om, at du også betragter dem som en af gutterne m/k. Fodboldmetaforen signalerer således også kulturel samhørighed. Det er en af de få fælles referencerammer, vi har tilbage."

Madsen har nok ret i det med ikke mindst fodboldmetaforernes identitetsskabende effekt – man føler måske, at man er med på et hold, eller i samme båd. Eller rettere måske: Man føler, at der vitterlig er tale om hold, ikke bare ét, men *to* hold, og uanset om man er med på et af dem, står de skarpt over for hinanden, hver med det ene overordnede mål: at vinde over det andet.

Sport er jo netop et livsområde, hvor alt er defineret ud fra det ene mål: at vinde. Den afgørende regel i al sport er den, der definerer hvem der vinder, og hvordan. Til gengæld er sport også, ideelt set, et 'isoleret' område; sport er spil, og spil er i princippet leg (eng. *play*, ty. *Spiel*). Det hele foregår i en art lukket rum og er tænkt som adspredelse; en kamp varer 90 minutter, så er den forbi, og det er ikke meningen, at det, der skete i de minutter, skal have konsekvenser for, hvad der sker i verden udenfor. Det har det så alligevel, dels fordi de fleste kampe i fodbold o.l. er dele af en turnering, hvor hver sejr tæller frem mod den overordnede turneringssejr – dels fordi sejr i f.eks. professionel fodbold eller tennis har meget store økonomiske konsekvenser, både for spillerne, klubberne og for de udenforstående, der måtte have satset penge på udfaldet. Men i princippet er sport "bobler" i tiden med strenge, præcise regler indadtil, der alle er med til at definere, hvem der vinder. Og det er så til gengæld, hvad det alene drejer sig om, *inden* i boblen.

Når vi tænker på det, bliver det klart, at brugen af sportsmetaforer i politisk diskurs har konsekvenser for, hvordan vi oplever politik.

Sprogforskerne Lakoff og Johnson har i bogen *Metaphors We Live By* (1980) påpeget, at metaforer "create realities" for folk, de tjener som "vejledning for fremtidig handlen". "De mest fundamentale værdier i en kultur vil hænge sammen med metaforstrukturen i kulturens mest fundamentale begreber," siger de (s.

22). Kenneth Burke, en af det 20. århundredes store retoriske tænkere, slog allerede længe før det fast, at metaforer er redskaber til at sætte ting i et bestemt perspektiv: "Metaphor is a device for seeing something in terms of something else," siger han i artiklen "Four Master Tropes" (1941). Derfor: sportsmetaforer om politik skaber ikke bare følelser af holdånd og samhørighed, men får os også til at *se politik som sport*. Og som vi så ovenfor: Det betyder, at vi ser den som et særligt, boble-agtigt område i forhold til den øvrige verden, samt at der inden i boblen kun gælder ét: at vinde over den anden/de andre.

Det er det syn, der formidles til folket, når f.eks. Peter Mogensen i det følgende eksempel taler om "kampform" (14.06.2011, om "folkemødet" på Bornholm): "For statsministeren og S-leder Helle Thorning-Schmidt skal arrangementet ikke ses som en hyggetur, men som en afgørende lejlighed til fortælle deres historie til hele det politiske parnas. De kan med en hård indsats for at placere de rigtige budskaber sende meningsdannerne på sommerferie med en positiv opfattelse af deres kampform. Folkemødet er en slagmark, der ikke må spildes".

Lad os tilgive Mogensen hans kiksede metaforblanding (hvordan "spilder" man en slagmark?). Vigtigere er det, at politik altså ikke er noget om, hvordan landet og verden styres bedst til glæde for fællesskabet, men en kamp, der minder om boksning eller fodbold mellem nogle parter (helst kun to) inden i en art boble, der til daglig hedder Christiansborg. Netop de politiske "kommentatorer" (der som Mogensen kører slalom mellem at være statsminister-rådgivere, journalister og nu tænketank-ledere) står overvejende for denne synsmåde. *Berlingske*s Thomas Larsen holder også af den: "DF-toppen vil gerne hjælpe Løkke gennem foråret, så blå blok kan få mulighed for at møde Helle Thorning-Schmidt & Co. i bedre kampform end i dag" (21.2.2011), eller

"de Konservative med Lars Barfoed i spidsen vil få chancen for at komme i bedre kampform" (3.4.2011).

I anledning af sagen om EU-professor Marlene Wind-polemikken i sommeren 2011 kunne man i TV2 News' tirsdagsanalyse (5.7.) høre Peter Mogensen udtale, at det ikke er magtarrogance, når politikerne skyder med skarpt mod eksperter, de ikke kan lide, for "politikerne er sat på Jorden for at nedkæmpe alt, der går dem imod, og det gør de så". Hvis man troede, at politikerne var sat på Jorden for at tjene nationens bedste, er man derfor naiv og mangler Mogensens visdom. Og politisk "kommentar" er tilsvarende sat på jorden, ikke for at vurdere om politikere virker for det bedste eller om de taler sandt, relevant og rimeligt for deres sag, men derimod, om de er gode til at "nedkæmpe alt der går dem imod".

Jo, sportsmetaforikken kan virkelig lære os noget.

CHRISTIAN KOCK F. 1946, PROFESSOR I RETORIK VED KØBENHAVNS UNIVERSITET SIDEN 1997, OG HAR BL.A. FORSKET I POLITISK ARGUMENTATION, RETORIKHISTORIE, TROVÆRDIGHED, SKRIFTLIG FREMSTILLING, LITTERATURTEORI, LINGVISTIK OG SKRIVEPÆDAGOGIK. FORFATTER ELLER MEDFORFATTER TIL BL.A. 'RETORIK DER FLYTTER STEMMER', 'TJEKKISK STRUKTURALISME', 'ENGELSK VERSLÆRE', 'PROFESSIONEL LITTERATURLÆSNING', 'SKRIVEHÅNDBOGEN', 'SKRIV KREATIVT', 'SKRIV I ALLE GENRER', 'FORSTÅ VERDEN: POLITISK JOURNALISTIK FOR FREMTIDEN', 'RETORISK POETIK' OG 'DE SVARER IKKE: FORDUMMENDE USKIKKE I DEN POLITISKE DEBAT' SAMT ET STORT ANTAL VIDENSKABELIGE OG POPULÆRE ARTIKLER. TIDL. MEDLEM AF KULTURMINISTERIETS SPROGUDVALG, DER SKREV BETÆNKNINGEN SPROG TIL TIDEN I 2008. FORMAND FOR UNDERVISNINGSMINISTERIETS UDVALG VEDR. UNDERVISNINGSMIDDELPRISEN.

TRANSCENDENTALE TÆSK

Om hooliganens sprog og begrebsverden

DAVID JACOBSEN TURNER

De seneste femten år har den berømte danske roligankultur i stigende grad fået konkurrence af hooliganisme efter udenlandsk forbillede, og tv-seerne har hovedrystende kunne følge amokgangen på tribunerne. Men hvad sker der egentlig i hovederne på fodboldbøllerne? To nyligt udkomne danske bøger – Peter Grønlunds *Kategori C* og Jonas Nyrup og Tom Carstensens *Hooligan – de danske broderskaber* – forsøger at give et svar.

Én pointe er tydelig i begge bøger: Det, der fremstår som tilfældige bølleoptøjer, er i virkeligheden en subkultur med egne normer, og voldsmændene er endog meget velovervejede omkring, hvad de foretager sig. Som alle andre subkulturer har hooliganismen også sin helt egen særprægede lingo. Kort fortalt låner hooliganen sit vokabular fra både sportsbanen, kasernen, meditationsmåtten og teenagepigeværelset.

Men først lidt etymologi: Ordet hooligan stammer fra slutningen af 1800-tallet, og der er tre teorier om oprindelsen. Enten stammer det fra en kriminel drengebande fra Londons Lembethkvarter ved navn The Hooliganboys. Anden mulighed er, at der er tale om en forvanskning af navnet på en irsk udsmider og tyv ved navn Patrick Hoolihan. Eller også er navnet taget fra den tilflyttende irske familie Houlihan, som lavede ballade i London i samme periode. Uanset oprindelsen blev udtrykket oprindelig brugt om bandekriminalitet generelt, men fra starten af 1900-tallet har det været synonymt med fodboldvold. Fra 1960'erne og frem blev hooliganismen internationalt kendt, da engelske fodboldfans

tog på regulære plyndringstogter og voldsorgier i Sydeuropa, når deres hold spillede internationale kampe. I denne periode blev hooliganismen meget sigende kendt som *Den engelske syge*.

Fælles for slagsbrødrene i det meste af Europa er dog, at de ikke længere kalder sig hooligans, men *casuals* – begrebet hentyder til det strenge modekodeks, som kulturen dyrker. Familiefædrene med fodboldtørklæde bliver nedladende kaldt *scarfers*, og slagsbrødrene definerer sig i det hele taget negativt i forhold til *rejesandwich-brigaden*, som spilleren Roy Keane hånligt – og ganske fyndigt – har døbt de moderne middelklassetilskuere.

DELINGER OG GENERALER

De første sprogbilleder, der springer i øjnene, når man dykker ned i hooliganens vokabular, er krigsmetaforerne. En FCK-hooligan med akademisk uddannelse og et vellønnet job i erhvervslivet siger i bogen *Hooligan*: "Jeg har altid haft en svaghed for heroisk retfærdighed (…) Nederlaget i 1864 gjorde os bange for at stikke næsen frem, så danskerne er ikke særligt glade for at stå ved noget og at være helte".

Denne grundlæggende metafor – fodboldslagsmål er krig – har gjort sig gældende fra hooliganismens fødsel. Når udeholdets tilskuere indfandt sig på ens hjemmebane, var der tale om en "invasion", og sådan en må naturligvis bekæmpes. Da de engelske myndigheder i 1973 begyndte at dele stadioner op i separate tilskuerafsnit, blev det afgørende for hooliganen at forsvare sit territorium og om muligt indtage modstanderens. I denne periode opstod udtryk som

At *tage en tribune/to take their end*: at erobre modstandernes tribuneafsnit og helst banke dem ud af stadion.

At *fronte*: At stå med front mod modstandergruppen og lægge op til slagsmål med fagter og råb.

Et *off*: Et slag mellem to delinger af hooligans.

Klubbernes casuals er samlet i såkaldte *firmaer*, der er organiseret som små hære. Blandt de berygtede engelske firmaer findes navne som *County Road Cutters* fra Everton, *Cockney Firestarters* fra Charlton og *Hull City Psychos*. Øverst i hierarkiet sidder generaler eller *top boys*, som aftaler slagsmålene med hinanden og lægger detaljerede strategier for sammenstødene.

"Det er en slags Stratego eller Risk, og det er mit spil. Det har altid fanget mig at jonglere med strategier," siger Brøndby-topboyen Søren. Under topboyen findes løjtnanter og håbefulde unge fodsoldater eller *geezers*.

Da den amerikanske journalist Bill Buford gennem længere tid rejste rundt med en gruppe engelske hooligans, konstaterede han, at bøllerne gjorde ting for hinanden, som de ville have fået medaljer for under en rigtig krig. Og dén selvopfattelse går igen hos flere af de danske casuals. AGF-hooliganen Wilhelm taler om vigtigheden af ikke at trække sig fra *fronten*, og Brøndby-hooliganen Søren udtaler "ved at stikke af kan du være til fare for dine kammerater, som du lader i stikken, så de risikerer at blive overmandet".

SLÅSKAMP SOM SPORT

Et tilbagevendende argument fra klubdirektører og politi er, at hooligans slet ikke er fodboldfans, men blot kommer på stadion for balladens skyld. At dømme efter de tilgængelige bøger kunne intet være mere forkert. Casuals går i allerhøjeste grad op i fodbold. Og ud over interessen for sporten på banen fungerer slagsmålene som en "sport i sporten". Således FCK-hooliganen Christians citat: "Vores hold er jo det bedste, synes vi, og når vi ikke kunne vinde på banen, kan vi i det mindste prøve uden for. Vi føler os som den 12. spiller".

De fleste hooligans skelner også skarpt mellem den "sportslige vold", de selv praktiserer, og gemene overfald. Den engelske veteran Gary "Boatsy" Clarke fra Nottingham Forests berygtede firma *Forest Executive Crew* siger i *Kategori C:*

"Volden hang sammen med det at gå til fodbold. Jeg bryder mig ikke om vold ellers. Ikke på nogen måde. Jeg hader meningsløs vold. Jeg har altid syntes, at hooliganisme var sjovt, volden var et kick, men medierne fremstillede os som drabsmænd og psykopater og alt muligt".

Ligesom en bokser naturligvis ikke render og slår på folk uden for ringen, slås en rigtig hooligan kun med andre hooligans. Hvis AGF møder et hold uden firma, bliver der ikke ballade, fortæller hooliganen Wilhelm: "Så er vi bare ude og se fodbold, hygge med et par øl og pølser og tager hjem bagefter. Jeg gider ikke lave ballade bare for balladens skyld mod hold, som ikke har noget firma". Og selv hooligans imellem hersker der tilsyneladende visse gentlemanregler. "Det gælder jo ikke om at slå hinanden ihjel. Vi har alle sammen et arbejde, vi skal passe i morgen," som Brøndby-hooliganen Søren siger det.

I mange europæiske lande har klubbernes stadionkarantæner og det massive politiopbud skubbet slagsmålene bort fra stadion og gader. I stedet er grupperne begyndt at aftale deres sammenstød på øde områder langt fra myndighedernes blikke. I Polen, Rusland og Tjekkiet er man gået skridtet videre. Her afholdes deciderede casualturneringer, hvor holdene stiller op i holdtrøjer og slås på en græsplæne, og fans kan købe trykte magasiner, som holder styr på pointstillingen imellem slagsbrødrene.

EN AF OS MÅ SKIFTE TØJ…

Hooliganscenen er selvsagt oplagt som filmstof, og der er til dato produceret en række mere eller mindre vellykkede spillefilm om

emnet. Både *Football Factory*, *Green Street*, *Awaydays* og *The Firm* er velresearchede, og flere af dem er også selvbiografisk funderede, hvorfor de er en glimrende kilde til visse dele af hooliganens lingo. Ud over de nævnte sports- og krigsmetaforer er det især betragtningerne om mode og påklædning, der går igen i filmene. Samt – ganske underholdende – en vis portion latent homoerotik.

Det er vigtigt at gøre sig klart, at hooligans aldrig er klædt i klubtrøjer, tørklæder eller anden fodboldmerchandise. Deres uniform er dyrt mærkevaretøj – de senere år især Stone Island-trøjer, dyre sneakers og ternede Burberrykasketer. Da den unge hovedperson Paul møder den sammenbidte geezer Elvis i *Awaydays* og prøver at blive en del af firmaet *The Pack*, får han straks at vide, at han er iført "the wrong sneakers". Samme betragtning går igen i den mest vellykkede af filmene, Nick Loves *The Firm*. Her er det den unge dreng Dom, som kommer fra et kærligt, men kedeligt hjem, der forelsker sig hovedkuld i den karismatiske ejendomsmægler og topboy Bex fra West Hams berygtede firma. Mens alt endnu er godt, tager Bex sin unge geezer med ud at købe tøj under formaningen "der findes kun én slags kondisko". Men naturligvis er alt ikke fryd og gammen i det nye fællesskab. Inden længe er Dom fanget i firmaet, og da han vil afstå fra en håbløs slåskamp, stikker Bex ham én på hovedet. Med onde øjne og et fast greb om hans nakke nærmest spytter han følgende svada ud:

"Du gik endda ud og købte de samme kondisko som mig! Vidste I det? Denne her lille forræderiske svans købte de samme sko som mig. Han prøvede endda at få dem til at se slidte ud, som om han havde haft dem i årevis. Og nu vil du tage skoene på nakken og forlade os?!"

Også for virkelighedens danske hooligans er påklædning en ekstremt vigtig del af kulturen. Da forfatterne til *Hooligan – de*

danske broderskaber møder FCK's topboy Christian er han iført mærkevaretøj til en samlet værdi af cirka 8000 kr., og han fortæller om det vigtige i at adrenalinkicket bliver suppleret med "et æstetisk identifikationskick". Han fortsætter: "Man skal både være bedst til at slås og se bedst ud. Det er ridderånden som i krig, hvor halvdelen også altid har været show".

BLODIG WELLNESS

Vi har rundet modekrukkeriet, krigsmetaforikken og det sportslige aspekt. Men det væsentligste spørgsmål vedrørende fodboldhold er naturligvis *hvorfor*, og her bliver det også sprogligt set mest interessant. Først et citat fra en Brøndbycasual:

"Jeg synes, jeg ser alt med et lilla, orange eller gulligt skær, og jeg kan mærke, jeg smiler fra øre til øre og har det vildt nice. En meget mærkelig følelse". Det lyder som beskrivelsen af transcendental meditation eller et kurophold med wellness, men manden taler om dengang, konkurrerende fodboldbøller slog ham i hovedet med træafter og minimum én mursten. Citatet står ikke alene, for mange hooligans søger til termer, man normalt ville finde i den religiøse sfære, når de skal beskrive oplevelserne fra slagsmålene.

Det hidtil mest velskrevne og overbevisende favntag med hooliganismen findes i den amerikanske journalist Bill Bufords bog *Among the Thugs* fra 1991. Ifølge Buford jager hooliganen "nutiden i sin absoluthed": En særegen oplevelse af tunnelsyn, velvære og ekstremt nærvær, som opstår, når hans deling er i "krig". Bufords hooligans taler om *kicket*, *buzzet*, *fixet* og om at *at fange virussen*: Bogstaveligt talt blive afhængig af adrenalin og dopamin. Buford oplever selv slagsmålene på nærmeste hold, og også han bliver grebet af oplevelsen:

"Vold er en af de mest intense livsoplevelser, og for dem, der

er i stand til at give efter for den, en af de mest intense glæder. Jeg følte mig vægtløs. (…) Jeg følte, at jeg svævede over mig selv, i stand til at opfatte alting i slowmotion og med overvældende detaljeringsgrad. Optøjerne var deres narkotika. Hvordan føltes det for mig? Som en oplevelse af absolut fuldkommenhed". FCK-casualen Christian giver en lignende beskrivelse af sin første oplevelse med volden:

"Følelsen begynder nede i mellemgulvet og ruller op gennem kroppen (…) Det var nærmest en ur-ting. Det kom fra halebenet og strømmede op og ud, hvor man primært skulle bruge energien: altså i benene, armene og hænderne. Det var mit rusmiddel. Jeg fik smag for det med det samme".

Kan man begribe den transcendentale og kvasi-religiøse rolle, optøjerne spiller i en casuals liv, er det også lettere at komme overens med det næste paradoks: Det komplette fravær af anger. Den engelske hooliganveteran Cass Pennant, som i dag lever godt af at holde foredrag om sin fortid, fortæller, at de fleste af hans gamle *geezers* i dag har gode jobs og familier og har pensioneret sig fra lægterne. Men de tænker alle tilbage på hooliganårene som den bedste tid i deres liv.

Det samme gælder Brøndbycasualen Søren, der trods adskillige varige men gør status over sin hobby:

"Var det det værd? Ja gu' fanden var det det værd. Gu' fanden er det fucking det værd. Det er det bare".

KILDER

Buford, Bill: *Among the Thugs*
Nyrup, Jonas og Tom Carstensen: *Hooligan – de danske broderskaber*
Peter Grønlund: *Kategori C*
Samt spillefilmene *The Firm, Awaydays, Football Factory* og *Green Street*.

DAVID JACOBSEN TURNER f. 1981. journalist på weekendavisen. uddannet journalist fra syddansk universitet og ba.mag. i litteraturvidenskab fra københavns universitetet. forfatter til bogen 'mens verden venter – samtaler på københavns værtshuse' (s.m. simon staffelt schou) udgivet på gyldendal i 2010. tidligere ansat som forskningsformidler på it-universitetet.

LÆN DEM IKKE UD

BENT JØRGENSEN

En af de første tekster, der mødte den lille dreng på jernbanerejsen, var skiltet *Læn Dem ikke ud*. Det sad i karmen under kupeens vindue, og da det var fremstillet i støbt skrift, kunne man ligefrem føle de enkelte ord. Det var en sjælden og på sin vis mærkværdig måde at komme i fysisk kontakt med sproget på. Først måtte teksten forklares for den lille dreng, der endnu ikke kunne læse, men budskabet var for så vidt klart, og han opfattede instinktivt, at selvom han ikke var Des med nogen, gjaldt påbuddet også ham. Den voksne udlægning fjernede derudover enhver tvivl.

Men ned skulle vinduet på en god rejsedag, og for et halvt århundrede år siden eller mere var der virkelig noget ved vinduerne i de danske tog. Skiltet var sådan set velbegrundet, for man kunne magelig få hele overkroppen ud. Men man kunne også nøjes med hovedet og på den måde følge med i, hvad der lidt længere fremme bragte én forbi interessante telegrafpæle, smalle broer, sænkede bomme, fantasiæggende sidespor og småbål antændt af udfløjne gløder fra lokomotivets askekasse.

Udsynet kastede ikke så meget sprog af sig, men en gang imellem sås dog et lille skråtsiddende skilt med den korte tekst "Giv agt", og det passede normalt med, at der samtidig blev givet signal med lokomotivets fløjte. Det førte i et længere tidsrum til den fejlagtige forestilling, at "agt" var et ord med betydningen 'fløjt'. Som bekendt betyder teksten 'vær opmærksom', og man kan alt efter temperament betragte lokomotivets fløjt som en

venlighed over for de vejfarende eller som et udtryk for overmagtens sprog.

Vinduet tillod i fuldt åben stand som sagt selv en mindre drengekrop at komme godt langt ud, og selvom datidens passagerer i grunden var ret tolerante og godt kunne forstå det nødvendige i, at der blev fulgt med i, hvad den nærmeste fremtid ville bringe, kunne der også være afslappede perioder, hvor det var på sin plads at have vinduet i en mere lukket stilling. I meget gamle jernbanevogne reguleredes dette med en rem, der var fæstnet til vinduets bund, og som blev trukket op til den ønskede stilling og ligesom en anden livrem med et antal huller fikseret ved et af disse til en messingskrue i vindueskarmen. I de fleste vogne kunne vinduet imidlertid stå af sig selv i en hvilken som helst position, man ønskede. Hverken den lille dreng eller for så vidt sikkert de allerfleste af passagererne havde nogen som helst anelse om, hvordan dette kunne lade sig gøre. Et frit svævende vindue af en ganske betragtelig vægt. Først langt senere blev det klart, at vinduet hvilede på et sindrigt system af fjederbelastede sakseagtigt forbundne jernarme, i visse værkstedssammenhænge kaldt et Laycocks-apparat efter den engelske fabrikant, W.S. Laycock, som havde udviklet dette Storm P.-agtige apparat.

Var vinduet en glæde for mange mindreårige og på varme dage for de fleste, kunne det også nemt blive kilde til diskussion og uenighed i kupeen, især i de såkaldte storrumsvogne der i virkeligheden slet ikke havde kupeer, men afdelinger. Her forkyndte en alenlang tekst, hvordan man skulle forholde sig, og hovedreglen var, at såfremt blot én passager forlangte det, skulle alle vinduer i vindsiden og det forreste i læsiden holdes lukkede. Det var utvivlsomt en velment tekst, men den lagde op til supplerende diskussioner, for hvor var det lige, vinden kom fra, og hvordan nu når toget var kommet gennem den næste kurve.

Tekster i tog og på stationer er naturligvis nødvendige, selvom man skal lægge mærke til, at der op gennem det sidste halvthundrede år er lagt et betydeligt arbejde i at erstatte tekster med billeder, såkaldte piktogrammer. Men det er ikke alt, det er lige let at udtrykke gennem ét enkelt billede. Prøv f.eks. med "Gør plads for ud- og indstigning" eller "Luk ikke døren op, før toget holder". Det sidste er dog ikke så aktuelt længere, da dørene slet ikke kan åbnes, mens toget er i bevægelse. Udviklingen har som sagt også overflødiggjort "Læn Dem ikke ud". Skulle der blive brug for beskeden igen, må den til gengæld være nem at omsætte til piktogram. Det er dog ikke alle anvisninger, der har fået et piktogram, selvom behovet og muligheden er til stede. F.eks. undrer det mig, at så centrale begreber som "spor" og "perron" (+ nummer) ikke har fået et billedligt udtryk, og på det mere almene plan er det heller ikke lykkedes at fremkomme med en klar billedmæssig fremstilling af, om en dør skal åbnes indad eller udad. De danske ord "tryk" og "træk", der vel egentlig gengiver engelsk "push" og "pull", lider ligesom de engelske af at ligne hinanden alt for meget, og desuden svarer de ikke til normal sprogbrug, al den stund man jo hverken kan 'trykke en dør' eller 'trække en dør'. "Tryk" lider derudover af, at mange i vore dage vil opfatte det i betydningen 'berør', nemlig sådan at der udløses en elektrisk strøm, der sætter en mekanisme til at ordne det fysiske arbejde, på jernbaneområdet velkendt fra mange typer skydedøre.

Den sproglige besked i skilteform skal være kort, klar og umisforståelig, og der er i tidens løb på forskellig måde arbejdet med det sproglige udtryk. To eksempler fra jernbanernes lillebror, sporvejene, kan illustrere bevægelsen. I de gamle københavnske sporvogne forkyndte et skilt på forperronen over vognstyrerens hoved, at "Under Kørslen er det Vognstyreren forbudt at besvare Spørgsmaal fra Passagererne". Det ramte antagelig

helt forbi sit mål, for vognstyreren måtte givetvis godt svare "ja" eller "nej" til, om det var Trianglen næste gang, mens meningen selvfølgelig var, at han ikke måtte pladre løs med forperronens passagerer. Men det måtte han jo efter skiltet gerne, bare de holdt dialogen i gang uden spørgsmål. De omnibusser, der erstattede sporvognene, fik den korte og umisforståelige tekst "Chaufføren må ikke samtale under kørslen". Et andet kiks hos samme lillebror var skiltet "Tændte Cigarer maa ikke medtages i Vognen", for hvad så med cigaretter, cerutter og pibe? Efterhånden indførtes teksten "Tobaksrygning forbudt".

Også på anden måde er der gennem årene arbejdet med de tekster, passagererne fik præsenteret. I de ældre S-tog kunne man inde i vognene over dørene læse teksten "Gør plads for ud- og indstigning" samt en hel del om, at det under bødestraf var forbudt at hindre den automatiske dørlukning og at springe af eller på toget under kørslen. Det sidste forudsatte, at passageren kunne huske teksten fra sidst, han stod af S-toget. Ja, det forudsatte jo nærmest, at man var født i et S-tog – en bemærkning der i S-banens barndom blev brugt til folk, der glemte at lukke døren efter sig. Det er nu alt sammen sløjfet og på større stationer erstattet af en tekst ved perronkanten, der siger "Giv venligst plads for udstigning". Denne tekst er indlysende mere medfølende end den gamle rå imperativ, ikke kun ved at indføje "venligst", men også ved at vælge verbet "give" frem for verbet "gøre". At "gøre plads" kan være en nødvendig, men nok så hårdhændet bevægelse, mens at "give plads" er en gestus, den enkelte yder. Den fuldendte mellemmenneskelige tekst ville skrive "udstigende" i stedet for "udstigning", der jo er en rest af den gamle, mere bureaukratiske formulering.

Sproget på banen har selvfølgelig også en mundtlig dimension. På større stationer har der gennem det meste af de sidste

hundrede år været opsat højttalere, hvori der kunne gives meddelelser til passagererne. I gamle dage var det tit umuligt at få noget fornuftigt ud af den udråbte meddelelse, men det er blevet bedre. Jernbanerne har arbejdet meget målbevidst med at standardisere og tydeliggøre de meddelelser, som en given situation afføder – både hverdagssituationen med besked om, at næste station er XXX, og at der er udstigning i højre side i togets kørselsretning, og den ekstraordinære situation, hvor der er rødt lys (stopsignal) eller is i sporskifterne, og hvor den arme togfører ofte ikke ved mere end passagererne og i en vanskelig situation skal balancere mellem ikke at informere med noget, der allerede er sagt, og samtidig give reel og ny oplysning. DSB har benyttet fagfolk til at give kurser i god udtale af meddelelserne.

En særlig stemning er der over landstationens mekaniserede og mange gange gentagne advarsel: "Gå ikke over sporet – der kommer tog". Af en eller anden grund får denne nyttige meddelelse danskerne til at trække på smilebåndet, måske mest af alt udløst af overraskelsen over, at der pludselig er nogen, der råber til en på den halvøde station – og gerne lang tid før noget tog er i sigte. Den mundtlige besked har nogle steder afløst skiltet "Pas paa Toget!", andre steder var der i gamle dage enten en lampe, der lyste hvidt, eller – som oftest – slet ingenting.

Sproget på banen er i høj grad en sag, der handler om navne. Man rejser jo fra et sted til et andet. Som hovedregel har stationen naturligvis samme navn som den by, den ligger i, men der er indimellem afvigelser. For at undgå forveksling, når byens navn tillige fandtes et andet sted i Danmark, der også havde station, kan man tilføje en landsdelsbetegnelse: Viby Jylland, Viby Sjælland; Nykøbing S(jælland), Nykøbing F(alster), Nykøbing M(ors). I stor udstrækning er stats- og privatbanerne her gået hånd i hånd med postvæsenet, som har sammenfaldende interesser. Sammenfaldet

mellem to navne behøver dog ikke være totalt for at være generende. Efter at tilstrækkeligt mange passagerer havde taget fejl af Ringsted og Rungsted, løste man problemet ved at føje ordet "Kyst" til sidstnævnte navn. Solrød nordøst for Køge har først hos telefonvæsenet (KTAS), dernæst hos postvæsenet og sidst hos DSB fået navnet Solrød Strand for at undgå forveksling med Sorø.

Risikoen for misforståelser har også af og til medført, at man helt har undgået at bruge navnet på den nærmestliggende by, selvom den repræsenterede det naturlige navnevalg. Ved omlægningen af Hillerød-Frederiksværk-Hundested Jernbane i 1950 fik Nørre Herlev egen station, men på grund af Herlev på Frederikssundsbanen kaldte man stationen for Brødeskov efter en skov i nærheden. Velkendt på disse kanter er også stationsnavnet Lillerød, der i mangfoldige år havde arbejdsnavnet Lillebitterød for at undgå forveksling med Hillerød. Først i 1952 overgav man sig og omdøbte stationen til Allerød.

Hovedprincippet ved navngivning af en station er naturligvis, at stationen gerne skal ligge i den by, som lægger navn til. Somme tider blev afstanden temmelig stor, og der er mange eksempler på, at det er lykkedes jernbanen at flytte stednavne adskillige kilometer på en måde, så det pludselig var den gamle navnebærer, der stod med et problem. Holte nord for København ligger ca. 5 km fra den gamle landsby Holte, der imidlertid nu kaldes Gammel Holte. Stationen Tommerup på Fyn blev anlagt ca. 4 km fra landsbyen Tommerup, og da den senere fik station selv, måtte denne hedde noget andet og fik da navnet Knarreborg, der egentlig blot var navn på et par huse.

Navne på banen er dog ikke begrænset til stationsnavne. I jernbanernes barndom var det almindeligt, at lokomotiverne fik deres eget navn, almindeligvis på en flot blankpudset navneplade. Forbilledet var forholdene inden for skibsfarten, emnekredsen

var helt i tidens ånd nordisk-romantisk inspireret. Man kunne i 1800-tallet støde på lokomotiver med så prangende navne som Hødur, Odin, Tjalfe, Gylfe osv. I 1885 ved sammenslutningen af de jysk-fynske jernbaner med de sjællandske under betegnelsen Danske Statsbaner (DSB) forsvandt denne navnebrug, og lokomotiverne måtte fremover nøjes med en litrabetegnelse (dvs. typebetegnelse) + nummer, helt svarende til hvad man i øvrigt brugte inden for vognparken. Mere prosaisk og mere praktisk, men man skal ikke glemme, at numre anvendt på denne måde må betragtes som navne.

I hundredåret for opgivelsen af de navngivne lokomotiver skulle man så opleve, at skikken vendte tilbage. Det første lokomotiv til de elektrificerede statsbaner fik 19. marts 1986 navnet HC Ørsted (de bruger ikke punktum i DSB!) ved siden af sit mere normale jernbanenavn EA 3001. Derefter modtog statsbanerne en række el-lokomotiver som fik navn efter forskellige personer med tilknytning til DSB eller til den tekniske udvikling (Niels Bohr, Søren Hjorth, Otto Busse m.fl.). Og ideen greb om sig. Da IC3-togene fra sidst i 1989 begyndte at tilgå driften, fik hvert togsæt navn efter en person med tilknytning til en af byerne på jernbanenettet. Først navngav kronprinsen på Odense bys vegne et togsæt med navnet H.C. Andersen. Dernæst fulgte i en lind strøm Hans Gram efter grundlæggeren af køleskabsfabrikken Gram i Vojens og navngivet af statsminister Poul Schlüter, Torsten efter den i øvrigt ukendte ophavsmand til Høje Tåstrup, Jomfru Ane med tilknytning til Ålborg, Jeppe Aakjær (Skive), Hellig Anders (Slagelse), Vitus Bering (Horsens), Jakob Gade (Vejle), Mylius-Erichsen (Ringkøbing) og mange flere. Navneglæden er udtalt, og vi deler den åbenbart med vores naboer i Skåne, hvor de lokale togsæt alle har navn efter en eller anden person med lokal tilknytning.

Men også enkelte afgange har haft deres eget navn, nemlig lyntogene som blev introduceret med Lillebæltsbroens indvielse i 1935, og som blev overført med Storebæltsfærgen og på den måde skabte meget hurtige forbindelser mellem landsdelene. Her finder man bl.a. navnene Uldjyden (København H-Thisted og omvendt), Nordjyden (København H-Frederikshavn og omvendt), Kongeåen (København H-Esbjerg-Struer og omvendt), Gudenåen (København H-Herning og omvendt). Disse navne sad i blankt udstanset metal på siden af det togsæt, der kørte turen den pågældende dag. Skiltet kunne flyttes, for navnet tilhørte som sagt ikke togsættet men den pågældende afgang, teknisk set tognummer ditten og datten. Tilsvarende havde forskellige afgange til udlandet deres eget navn. Skandiapilen kørte mellem København H og Oslo, Nordpilen mellem Frederikshavn og Hamborg og Neptun mellem København H og Berlin.

Vi bevæger os nu tæt ind på noget, som denne artikel kun vil strejfe, nemlig det sprog på banen, som tilhører banen selv. Som så mange andre store virksomheder og ikke mindst de danske etater og centraladministrationen har DSB udviklet sin egen interne sprogbrug. Et tog, der kører fra A til B, har sit eget tognummer. F.eks. havde lyntoget Uldjyden fra Thisted til København H i sommeren 1964 nummeret L 44, og når det kørte den modsatte vej, hed det L 69. Tog bliver *opformeret* eller *nedformeret*, når de får til- eller frakoblet vogne, og der kan *medgives* en postvogn fra Korsør. Kommer der et helt ekstratog, bliver det *tillyst*, men udebliver der et ordinært tog, bliver det *aflyst*. Kun sidstnævnte ordbrug hører til almensproget. Der har trivedes meget opstyltet, kancellipræget sprog inden for jernbaneetatens rammer. Meget forblev af naturlige årsager inden døre, men skrivelser ud af huset lettedes øjensynlig ikke i særlig grad.

Lærere og elever må have rystet i bukserne og derefter ranket ryggen, da de efter endt skoleudflugt modtog følgende brev fra DSB's 2. distrikt (Århus): "Skolerejse den 4.-9. 1966. Fra togføreren i tog 1629 (Århus H af 13,40, Trustrup an 14,56) den 4.-9. 1966 har vi modtaget meddelelse om, at den vogn, som blev benyttet til befordringen, var i forbilledlig stand, da skolens lærere og elever forlod den i Trustrup. … Vi finder derfor anledning til over for de pågældende lærere og elever at udtrykke statsbanernes tak for den hensynsfulde optræden, de har udvist under rejsen" (citeret efter Vingehjulet 25. januar 1967). Når jeg skriver 'rystet i bukserne' hænger det sammen med, at man faktisk skal helt ned til "forlod den", før man bliver klar over, at dette er optakten til en ros og ikke til en skideballe. Den køligt afmålte fremstillingsform kommer også tydeligt frem, når personalebladet Vingehjulet 26. januar 1970 meddeler: "Gdt har udtalt sin bedste tak og påskønnelse over for lkf S.A. Kjærgaard, Hgl, i anledning af, at han udviste god agtpågivenhed og medvirkede stærkt til at afværge en faresituation den 6-11-69 på Kh".

Civilister kan afholde sig fra den slags blade, men det kan have sin egen charme at se, hvordan etaten boltrer sig i hjemmestrikkede forkortelser for stillinger og lokaliteter (stationer/tjenestesteder). *Gdt* er generaldirektøren/generaldirektoratet og *lkf* er lokomotivfører. Er man *portøraspirant* får man betegnelsen *ptasp*, en *overbanemester* hedder *obm*, en *trafikmedhjælper* er *tfm* og en *pakhusformand* er *phfm*. Vores lokomotivfører er angivet med tjenestedet Hgl, der står for Helgoland, som er navnet på lyntogsremisen ved Svanemøllen. Da remisen er et maskindepot, kan stedet også angives som Mdt Hgl. Rigtige jernbaner har egentlig ikke remiser; den slags hører til blandt vildt og sporvogne. Sin dåd udøvede lokomotivføreren på Kh, og det er Københavns Hovedbanegård. Hver eneste station eller tjenestested

(remise, signalpost mv.) har sin egen forkortelse på som regel to eller tre bogstaver. De kan være helt gennemskuelige som Od = Odense, Ro = Roskilde. Lidt mere sofistikerede er f.eks. Fa = Fredericia, Sg = Slagelse, Kd = Kolding, Rdo = Rødovre og Vpt = Vesterport. I sidstnævnte forkortelse skal man dog ikke tro, at t'et stammer fra ordet *port*. Det er nemlig et suffiks, der tilføjes forkortelsen, når der er/var tale om et standsningssted, der efter statsbanernes bemanding og tekniske indretning af strækningen havde status som et trinbræt. Af samme grund finder man også t i f.eks. Ist = Islev, Sft = Sorgenfri og Fut = Fuglebakken. Rod i ældre stavemåder har bl.a. Gj = Gjentofte, Ab = Aalborg og Ar = Aarhus, men langt fra stammen må man nok sige, at vi er kommet med Und = Hundige, Av = Enghave, Oj = Vojens, Pe = Vipperød og Kk = Østerport.

Sproget på banen kan anskues fra mange vinkler. Her er anlagt nogle få, men emnet er spændende, og man kan nå både længere og dybere.

BENT JØRGENSEN f 1944, prof., dr.phil., student 1962 (østre borgerdyd), mag.art. i nordisk filologi 1970, dr. phil. 1976 på afhandlingen reciprokering. studier i indbyrdes afhængighed mellem ældre danske bebyggelsesnavne. lektor 1979 ved københavn universitet ved institut for navneforskning. professor 2008 i nordisk navneforskning og dansk sproghistorie. har udgivet flere hundrede arbejder især med emne inden for dansk stednavneforskning, herunder seks bind i serien danmarks stednavne samt det lettilgængelige opslagsværk 'danske stednavne' (seneste udgave 2008). er medlem af redaktionen for den kommende store danske sproghistorie.

OM GOLF-DANSK OG MARSBOERE

BRIAN NYGAARD OSWALD

Der var engang en marsboer, der hed Bent. Eller dvs. han hed egentlig 'Bent Badminton 1642', fordi han var blevet nummer 1.642 i marsmesterskabet i badminton det foregående år. På Mars går man nemlig meget op i sport; så meget, at alle får navn efter, hvilket nummer de blev til det seneste mesterskab. Denne ordning er for så vidt fin, da alle dermed får dyrket en masse sport, men da mesterskaberne afholdes årligt, er der det ikke uvæsentlige problem, at alles navne bliver ændret hvert år. Postvæsenet har derfor sine problemer med at dele breve ud, men ingen har endnu kunnet udtænke en bedre løsning.

Bent Badminton 1642 besluttede sig en dag for at tage fri fra badmintontræningen og i stedet flyve en søndagstur. Han startede rumskibet 'Bent Badminton 1947' (navngivet året før) op og fløj stille og roligt ud i rummet. Efter at have aflagt fly-inbageren et besøg, satte han turbo på og stødte inden længe på en blå planet, Jorden. Den så interessant ud, syntes han, og han besluttede sig til at aflægge den et besøg. Han lod rumskibet vælge, hvor det skulle lande, og – efter en hurtig gennemgang af al tilgængelig information – blev Danmark valgt, idet jordens lykkeligste mennesker efter sigende skulle befinde sig dér.

Rumskibet landede, og Bent hoppede ud. Han nåede dårligt at kigge sig omkring, før…:

'Den der outside agency kan du godt flytte fra greenen. Ja, det er jo ikke through the green det her, vel… og man kan godt

have respekt for andre, selvom jeg 'kun' er runner up i intermediatebanens forårsturnering', kom det fra en mand.

Bent kiggede forbløffet og noget forvirret på manden. Manden var golfspiller og hed Ib. Bent kendte ikke til golf, der ikke findes på Mars, og selvom han via sin indbyggede computer kunne tale og forstå alle sprog, havde han problemer med at bestemme, hvilket sprog Ib talte. Det var tilsyneladende en blanding af engelsk og dansk, selvom Bents computer viste, at han vitterligt var i Danmark. Bent forsøgte sig forsigtigt:

'I am sorry, but I would like to…', men blev afbrudt.

'Ja, ja du kommer sikkert fra en af de der fancy nye golfklubber, hvor man snakker engelsk, men her snakker vi altså dansk. Capiche?' sagde Ib.

'Nå ja, undskyld', sagde Bent, stadig meget forvirret.

'Helt ok. Du ved jo godt, at golf er en gentlemansport, og at man ikke bare kan parkere sin bil alle steder', sagde Ib og pegede på rumskibet.

Ibs syn var ikke alt for godt.

'Nå, men skynd dig lidt, hvis du vil spille med', fortsatte han.

'Øh, ja, det…', sagde Bent, inden han blev afbrudt.

'Jeg har tee-tid på par-3 banen om ét minut, så hvis ikke vi skal miste tiden, så er det nu!'

'Øøh tee-tid? Jeg drikker nu kun kaffe, men tak for…', sagde Bent, inden han igen blev afbrudt.

'Meget morsomt', sagde Ib. 'Du er vist kanin, ikke sandt? Hvilken klub kommer du i øvrigt fra?'

'Jeg tror, at I kalder den Mars', svarede Bent, mens han undrede sig over pludselig at blive sammenlignet med et lille dyr.

'Hmm, den golfklub har jeg ikke hørt om, men der er jo så mange nye klubber.'

Ib kunne godt fornemme, at Bent ikke var helt fortrolig med

golfspillet, så han forklarede ham lidt om, hvad det går ud på:

'Kort fortalt, så skal du slå en bold ned i et lille hul', sagde Ib.

'Ok', svarede Bent. 'Og hvad skal man så mere end at skyde bolden i hul?'

'DET HEDDER SLÅ – IKKE SKYDE!' brølede Ib, som om hans personlige ære var blevet krænket ved dette udsagn.

'Nå ja, undskyld mig. Hvad skal man gøre mere end at *slå* bolden i hul?'

'Ja, så ikke mere', svarede Ib.

'Jamen… jeg mener… hvori består det sjove?'

Ib rystede overbærende på hovedet. Manglende kendskab til og respekt for golfens fantastiske verden skulle man lede længe efter. Golf er jo ikke en sport. Golf er ikke en fritidsbeskæftigelse. Golf er en livsstil. En sygdom. En bacille, som ingen kan eller vil kureres fra. Bent blev hurtigt klar over, at golfspillere kan være noget svære at kommunikere med, da bacillen påvirker deres sprog; hørelsen synes også påvirket, idet alle udsagn, der blot sporadisk antyder et spørgsmålstegn til golfens fortræffeligheder, fuldstændigt overhøres.

Bent var noget forvirret, for han troede egentlig, at han via sin computer kunne tale og forstå alle sprog. Han besluttede sig for at oprette et nyt sprog i sit system, der hed 'golf-dansk', og noterede løbende ned, når Ib nævnte ord, der ikke eksisterede på 'normalt' dansk.

'Her; du får et par af mine perimetervægtede jern og multilayer bolde, som du kan få lov at bruge under hele runden. Husk, at det gælder om at kigge på bolden under impact og at ramme bolden lige i sweetspot', sagde Ib.

'Sig mig, hvorfor blander du konstant engelske ord ind i dine sætninger?' spurgte Bent.

'Engelsk? Jeg snakker da dansk' insisterede Ib.

'*Impact* og *sweetspot* lyder da ikke specielt dansk… for ikke at nævne *perimetervægtede* og *multilayer'*, lød det fra Bent.

'Nej, det kan jeg godt se, men for en golfspiller er det altså præ-dansk. *Impact* betyder det øjeblik, hvor køllehovedet rammer bolden, *sweetspot* er jo bare lidt ligesom *sweetzone*…'

'Sweetzone?'

'Ja, det område på jernet, hvor det er bedst, at bolden rammer'.

Bent fik forklaret de to andre ord også og noterede flittigt på computeren, for han var meget begejstret over at have opdaget et nyt sprog.

Ib og Bent gik i gang med at spille. Ib slog først, og derefter var det Bents tur. Han ramte bolden rigtig skidt, og den fløj 40 meter ud til højre.

'Nå, der duffede du den vist lidt. Eller rettere; det var både et shank og et slice… et shank-slice!' sagde Ib.

'?'

'Ja, et shank et jo et mislykket slag, hvor man rammer den lidt på skaftet, og et slice er, når man slår bolden i en stor bue fra venstre mod højre'.

'Har alle slag sådanne engelske navne?' spurgte Bent ivrigt, klar til at notere i sin computer.

'Tja det har jeg egentlig ikke tænkt over', svarede Ib, men begyndte så at snakke om en række forskellige typer slag, såsom et punch, et putt, et flop, en draw osv.

'Hvis I har så mange engelske ord, hvorfor snakker I så ikke bare engelsk hele vejen igennem?' spurgte Bent.

'Fordi vi jo spiller i Danmark' svarede Ib smilende.

'Jamen, hvorfor taler I så ikke dansk?' spurgte Bent.

Ibs smil falmede lidt. Det havde han ikke tænkt over. Han smilede dog igen.

'Det må være, fordi golfen stammer fra Skotland', sagde han med slet skjult triumf.

Ib og Bent spillede en hyggelig runde. Undervejs fortalte Ib Bent om de mange engelske ord i sproget, såsom:

'Dress Code', som dækker over visse klubbers krav til påklædning.
'Through the green', der er et bestemt område på banen.
'Runner up', der er en person, der er blevet nummer to i en turnering.

Pludselig blev snakken afbrudt:

'FORE!' råbte Ib så højt, at Bent hoppede en halv meter op i luften af bar forskrækkelse. Bent blev helt desorienteret, fordi hans computer sendte mange modsatrettede oplysninger på samme tid. Han ledte efter, hvor der mon var får, men var samtidig forvirret over, at Ib havde råbt det så højt – nok var får spændende dyr, men da ikke *så* spændende.

Ib rystede atter på hovedet og forklarede, at man råber 'Fore', når der er en risiko for, at ens bold kan ramme nogen; dvs. når der er fare på færde.

Bent noterede ivrigt, men var efterhånden noget træt oven på de mange nye informationer. Han havde også en del rumskibsjetlag, der blev forstærket af en mave fyldt med kager.

'Her, tag en bagel. De er fra rummets bedste fly-in-bager!' sagde Bent.

'Tak. Men hvorfor blander du engelske ord ind i dine sætninger'? spurgte Ib.

Bent kiggede undrende på Ib.

'Fordi de jo passer ind i sammenh…', sagde han, inden han opdagede Ibs ironiske smil.

De blev enige om, at sproget kan være både finurligt og fascinerende, og at alle dialekter og fagsprog har deres charmer.

Ib og Bent gav hinanden hånden, begge en del erfaringer rigere. Ib syntes stadig, at det var lidt mærkeligt, at Bent kaldte sig 'Bent Badminton 1642'; og Bent syntes omvendt, at det var noget mærkeligt, at Ib brugte så mange engelske ord – og at man ikke af hans navn kunne få at vide, hvordan han havde klaret sig i klubmesterskabet i golf.

Da Ib kom hjem, bestilte han straks en ny nummerplade til sin bil med teksten 'IbGolf1'. Bent smilede, da han så det i sin rumkikkert, og noterede sig, at Ib åbenbart ikke syntes, at det med titlerne var så tosset alligevel. De var nu ikke helt normale, disse golf-danskere, tænkte han, mens han iført nyindkøbt golfkasket, poloshirt og knickers fløj hjemad i rumskibet med det nye, funky navn *Bent Badminton 1947 – FORE!*

Golf er en af de mest udbredte sportsgrene i verden med ca. 60 millioner udøvere (ca. 1% af verdens befolkning) heraf ca. 150.000 (registrerede) i Danmark. Medlemstilgangen er stagneret i flere lande, men omvendt er der et kæmpe boom i gang i lande som Kina, Indien og Brasilien, og golf kommer bl.a. på programmet igen til OL i 2016… netop i Brasilien.

Golf blev (formentlig) opfundet i Skotland, hvor man fastsatte antallet af huller på en typisk golfbane, og hvorfra de første klubber, turneringer og regler stammer. Landet har den dag i dag en unik status inden for golf med nogle af verdens flotteste baner og en fastholden af traditioner, ligesom golfreglerne laves og administreres af skotske 'The R&A' (organisation, der udspringer af 'The Royal and Ancient Golf Club'). Det forklarer de mange engelske udtryk i 'golf-dansk'.

Golf siges at være en sygdom, en bacille: Har man først én gang spillet golf, bliver man så bidt af det, at man aldrig holder op. Undersøgelser siger lige frem, at golfspillere lever fem år længere end ikke-golfspillere.

BRIAN NYGAARD OSWALD ADVOKAT OF COUNSEL HOS ADVOKATGRUPPEN, HVOR HAN PRIMÆRT BRUGER SIN TID PÅ AT UNDERVISE OG SKRIVE BØGER I SINE SPECIALER, INKASSO OG FORÆLDELSE. DERUDOVER INDEHAVER AF FIRMAET OSWALD ACADEMY, DER UDELUKKENDE RÅDGIVER I GOLFREGLERNE. SPECIALIST I AT FORMIDLE SVÆRE REGLER PÅ EN MÅDE, SÅ DE ER TIL AT FORSTÅ. HAR FX SKREVET GOLFREGLERNE OM TIL ET EVENTYR, LIGESOM HAN I EN KOMMENDE BOG VIL SAMMENLIGNE GOLFREGLERNE MED DE (USKREVNE) REGLER FOR PARFORHOLD.

FARLIGE METAFORER

Om sport og politik

BENT PEDERSBÆK HANSEN

"Jeg kan slå Anders Fogh" var det slagord, som Helle Thorning-Schmidt for en del år siden brugte op til et formandsvalg i sit parti, og som i lang tid derefter kom til at klæbe til hende. Formuleringen er kort, fyndig og let at huske, og hun mente naturligvis, at partiet med hende som leder kunne vinde valget over Anders Fogh Rasmussen. Men hvorfor vil hun "slå" Fogh? Det er vel ikke kampen i sig selv, der er vigtig, det vigtige for vælgerne er at få at vide, hvad hun vil bruge en evt. sejr til – hvilken politik hun vil gennemføre. Udtrykket "slå" er en metafor hentet fra sportens verden, hvor der ikke er noget formål med at slå modstanderen, kampen i sig selv er formålet, og dens resultat er afslutningen. 2-0 til Brøndby, basta, der er ikke mere før næste kamp. Til forskel fra politik, hvor det væsentlige sker efter "kampen".

Sportssproget bruges ofte som leverandør af metaforer til politik, og naturligt nok er det de mest populære sportsgrene som fodbold og håndbold, der er hovedleverandører, og det er ganske uskyldigt, når ord fra en håndgribelig, fysisk sfære lånes over i en mere kompliceret tankesammenhæng for at anskueliggøre denne. Man kan se for sig fodboldspilleren, som "sparker bolden til hjørne" for at undgå det, der er værre, nemlig et øjeblikkeligt mål. Brugt i en politisk sammenhæng anskueliggør billedet, at nogen forsøger at vinde tid i en vanskelig situation f.eks. ved at sende en sag i udvalg. Det er sådan noget, man har metaforer til, og en velvalgt metafor kan være guld værd. Farligt bliver det

først, hvis man glemmer, at enhver metafor er løgnagtig: at sende bolden til hjørne og sende en sag i udvalg er ikke det samme, det ene er spil, det andet alvor, politik er ikke et spil, måske ligner det i visse henseender, men der er ikke identitet.

Sport, spil og leg har det tilfælles, at de må bestemmes som modsætninger til virkeligheden, som er alvor. Arbejdsliv og familieliv er alvor, virkeligheden, der ikke styres af bestemte, på forhånd fastsatte spilleregler, ikke foregår på nogen form for bane, ikke hører op efter en bestemt tid og ikke lader sig gentage – i hvert fald kun i overført betydning.

Der er masser af dyr i sport, der er hestevæddeløb og hundevæddeløb, og man kan spille på duer, men dyr kan ikke dyrke sport, derimod kan en del højere pattedyr godt lege, hvilket vil sige, at de kan etablere en "som om"-afstand til den adfærd, der ikke er leg, det alvorligt mente. Hundehvalpen knurrer truende, blotter tænderne og efterligner måske et bid med en markering, alt imens den med ivrigt logrende hale signalerer, at den ikke mener det alvorligt, at den bare leger, lader som om, måske øver sig i at være rigtig farlig. Både dens herre og andre hunde forstår den, dvs. de kan afkode de modstridende tegn: dette er ikke virkelighed, kun en efterligning. Hvalpen bruger en slags billedsprog, idet signaler fra en sammenhæng, hvor de må tydes som farlig hund, overføres til en anden sammenhæng, hvor de bruges i uegentlig, overført betydning.

Mens "som om"-afstanden er det fælles for leg, spil og sport, er forskellen mellem leg og spil, at det sidste foregår efter ens, på forhånd fastlagte regler, oftest med rekvisitter (kort, terninger), på en scene eller bane (skak, matador, golf) og afsluttes med, at deltagerne er delt i tabere og vindere. Sport er fysiske, legemlige former for spil. Overgangene mellem det ene og det andet er flydende: Børnene leger skjul efter visse regler, den ensomme løber

i skoven dyrker vel sport, men det er tvivlsomt, om man kan tale om spil, skak har vinder/taber elementet, men kan næppe kaldes sport, med mindre man vil tale om hjernesport. Børn finder det sjovt at lege, og etableringen af "som om"-afstanden er også forbundet med nydelse i spil og sport; det er rart med et frikvarter fra alvoren. Således får både vinder og taber gevinst ved spillet.

Sportens sprog signalerer, at man er i sportens verden. Når sportssprog bruges i politik uden tydelig markering af den billedlige mening, fører det til skabelse af "som om"-afstand til den politiske beslutningsproces; politikken gøres til sport eller spil med alt, hvad det indebærer: noget som finder sted uden for alvorens område, for dets egen skyld, noget som hører op, når kampen er forbi, noget som producerer vindere og tabere. Den yderste fare er, at politik gøres til pjat.

Søndag aften sætter man sig foran fjernsynet for at se tv-avisen; man har ikke holdt sig så nøje orienteret om verdens gang i weekenden og vil gerne have en opdatering, men spises af med en kort nyhedsoversigt, 5 min. til indland, 5 min. til udland, vejrudsigten og så til det egentlige: sporten – hvordan det er gået alle holdene i superligaen, de enkelte mål, interviews med trænerne. Det må man kalde en prioritering. Hvis stoffet tildeles tid efter vigtighed, så vejer situationen i superligaen lige så tungt som verdenssituationen.

Skal dette kaldes virkelighedsflugt? Verden er ikke til at bære med alle dens katastrofer, politiske og økonomiske problemer, så hellere superligaens "som om"-verden. Ganske vist er udsendelsen delt i to dele, nyheder og sport, men det at delene fylder lige meget medfører en udviskning af grænsen og giver indtryk af, at det ene er lige så vigtigt som det andet, at delene spejler hinanden. Som sporten består af en uendelig række af kampe, gør også tilværelsen det, livet er én lang konkurrence, hvor det

gælder om at vinde, forholdet mellem nationerne er en kamp om at styrke den internationale konkurrenceevne, børnene går i skole for at træne til denne internationale kamp, og de evalueres og måles fra vuggestuen, så trænerne i de højere ligaer kan udvælge de bedste, forholdet mellem ægtefællerne præges af kønskamp, arbejdspladserne er kamparenaer, hvor enhver må klare sig selv. Fodboldkampen hører dog op efter en vis tid, indtil en ny begynder næste søndag eller næste sæson. Den absurde darwinistiske tilværelseskamp hører aldrig op. Også heri ligger der en forklaring på spilverdenens tiltrækningskraft.

Verdensklassetænkningen er et eksempel på sport i politik: vi skal have en folkeskole i verdensklasse, universiteter i verdensklasse, et sundhedsvæsen… Hvorfor egentlig, hvorfor kan vi ikke nøjes med en god folkeskole, gode universiteter og et velfungerende sundhedsvæsen? Og hvad er forskellen mellem en god folkeskole og en folkeskole i verdensklasse?

Fod- og håndbold havde stor gennemslagskraft i 90'erne, hvor disse idrætsgrene havde en national opblomstring, og særlig håndboldtrænere som Anja Andersen og Ulrik Wilbek blev ikoner for ambitiøs ledelse. Hvad det gjaldt om, var at sætte høje mål, og systematisk sætte alle kræfter ind for at nå dem. Hertil krævedes stærke og engagerede ledere. Det var lige en tankegang, som f.eks. Helge Sander, den mangeårige videnskabsminister, tidligere Herningborgmester og initiativtager til professionel fodbold i Danmark, kunne forstå: indgå kontrakt med en ledelse med vidtgående beføjelser, som igen kan indgå kontrakter med de underordnede, så skal vi nok få universiteter i verdensklasse, ligesom vi har håndbold i verdensklasse. Så vi hurtigt kan komme fra forskning til fed faktura. Statsministeren er senere fulgt i videnskabsministerens fodspor med parolen om en folkeskole i verdensklasse.

Tankegangen er forførende enkel, alle er bekendt med den fra sportens område og kan derfor også forstå den, når den overføres til politikkens område, hvorfor det er fristende for politikere at gøre det. Men sproget afspejler ikke bare virkeligheden, det kommer også let til at forme den, og verdensklasseideen har haft og har omfattende praktiske konsekvenser for store institutioner og dermed for mange mennesker, både ansatte og elever/studerende, ja for samfundet som helhed.

En af konsekvenserne er mastodonteriet. Flere københavnske fodboldklubber blev slået sammen til FCK, der kan vinde superliga og spille med succes mod andre europæiske storklubber. Vejen til succes ser ud til at være stordrift, sammenlægninger med deraf følgende "synergieffekt" og "konkurrencekraft" i en "globaliseret verden". Derfor mastodontsygehuse, -universiteter, -politikredse, -domstolskredse, -kommuner, jo mere mastodont desto bedre. Borgerne i Vestjylland er rasende over at miste de lokale sygehuse for i stedet at få timers transport til en mastodont i Herning, landdistrikterne affolkes, og storbyerne bliver større. Overalt bliver afstanden mellem borgerne og de mastodontiske væsener længere. Verdensklassen har endnu ikke indfundet sig, men omkostningerne ved den har.

En anden konsekvens er det voldsomme bureaukrati, som bl.a. kontraktstyringen fører med sig; kontrakten skal jo gerne overholdes. Om den bliver det eller ej, er let at konstatere for træneren i fodboldklubben, for hans mandskab er ikke større, end at han kan kende hver enkelt temmelig nøje, han er sammen med holdet mange timer hver uge, og endelig kan han jævnligt se, hvordan det går i kampene mod andre hold og dermed med placeringen i pointsystemet. Den enkeltes flid og præstation er desuden synlig for alle på holdet samt for publikum, og hver enkelt spiller må formodes at være topmotiveret, dels af en høj

løn, dels af den ære, der også er på spil. Verdensklasse eller ej konstateres let ud fra enkle tal.

At man kan drømme om at efterligne denne model i andre organisationer, er ikke svært af forstå, men det er en farlig drøm, for driften af en kommune, et jernbaneselskab, en skole eller et universitet er ikke et spil med enkle spilleregler, det er alvor – virkeligheden. Med mellemrum dukker skandaler op f.eks. om vanrøgt af børn, og aviserne skriver, at kommunen kom for sent på banen, eller at den ene kommune spillede bolden videre til den anden. Hvilken bane og hvilken bold? En børnesag er ikke en bold, og der er ingen bane, nok regler og love, men ikke spilleregler, og udfaldet kan ikke gøres op med tal.

Verdensklassemålsætningen indebærer kontraktstyring, som i enhver større organisation med nødvendighed medfører et utåleligt bureaukrati. Kravet om målbarhed af medarbejdernes indsats kræver en uendelighed af indrapporteringer, som andre medarbejdere skal læse og regne på, inden de i generaliseret form lader dem gå videre til højere trin i hierarkiet, som på basis af tallene kan sammenligne med andre tilsvarende institutioner. 2-0 til Århus Universitet over Københavns Universitet. Birkedalskolen fører over Egehøjskolen på karaktergennemsnit. Og hvad så? Hvem har hermed fået brugbar information om hvad? Forældre kan naturligvis forsøge at få deres egen lille Hassan overført til Birkedalskolen, men vil det gavne ham? Det er yderst usikkert, for der er langt mellem den konkrete Hassan og den dunkle metafysiske sandhed, der gemmer sig i et gennemsnitstal.

Eneste sikre virkning er, at måltallene giver basis for "lokallønstillæg" til særlig fortjenstfulde personer, især ledere, samt til mere kontraktindgåelse med yderligere detaljeringsgrader. En utilsigtet, men uundgåelig bivirkning er, at institutionen bliver ramt af øjentjeneri og spytslikkeri, idet de ansattes

opmærksomhed bliver rettet mod at behage de overordnede, fra hvem belønning eller straf kan ventes, i stedet for at behage de klienter, patienter, studerende, elever m.v. hvis vel de formodes at tage sig af.

Den belønning, der ligger i at vide, at man har gjort sit arbejde godt, kan dog ikke helt udryddes, selvom den svækker ledernes autoritet, idet den ikke udgår fra dem. For rengøringsassistenten er det en belønning at vide med sig selv, at klasselokalet eller venteværelset er omhyggelig rengjort, ikke bare at måltallene er opfyldt. Hermed er der skabt basis for en splittelse mellem de medarbejdere, der værdsætter den basale belønning i den daglige drift, og de medarbejdere, der mere har blikket rettet mod måltallene og de overordnedes evaluering. Mellem tværdriverne og medløberne; de sidstes status ses af, at de optræder med betegnelser som de innovative eller kreative, de udgør eliten, som driver organisationen frem mod nye, høje mål.

Mange andre paralleller kunne fremdrages, f.eks. indkøbene af udenlandske spillere i form af dyre eliteforskere til vore universiteter, så de kan blive blandt de 20 bedste i verden, mens lokale talenter i form af løst tilknyttede undervisningsassistenter må henslæbe tilværelsen i bunden af 4. division.

Moralen er, at man skal være forsigtig med sine metaforer, så de ikke komme til at styre ens forståelse. Samfundslivet kan ikke begribes med sportsmetaforer, for det er ikke et spil eller en sportskamp og kan ikke uden skade forsøges indrettet derefter.

BENT PEDERSBÆK HANSEN f. 1942, student 1962 fra Aalborg Statsgymnasium. mag.art. i litteraturvidenskab 1969 fra Københavns Universitet. gymnasielærer fra 1970-2003. formand for Modersmål-Selskabet 2004-2009.

OG METAFOREN KORT

Hvad vi kan lære af Victor Klemperers analyse af sportsmetaforikken hos Goebbels

KNUD LINDHOLM LAU

Det hænder, at kommunikationsfolk udtrykker beundring for det professionelle håndelag hos propagandaminister Joseph Goebbels, dengang lejlighedsvis omtalt som "vor doktor", for han var nemlig en af slagsen. En sådan beundring for propagandahåndværket er der grund til at studse over, eftersom intet nazistisk styre kunne have undværet propagandaministerens løgn og kynisme, som det er beskrevet af Karl Christian Lammers i hans store Goebbelsbiografi med den aktualiserende undertitel: "Hitlers spindoktor"[1], og som det blev registreret i samtiden af filologen Victor Klemperer.

Studier af sproget i én af menneskehedens mest ekstreme perioder, nazismens, dokumenterer selvfølgelig primært det nazistiske sprog, men åbner også for en større sprogkritisk forståelse i det hele taget, motiverer til at forlange noget mere af det aktuelle sprog og giver redskaber til at forholde sig kritisk til det. Uanset emnet, dog særligt når sproget nedværdiger og diskriminerer, hvilket allerede er ubehageligt nok i sig selv for de berørte, eller når det direkte eller indirekte opfordrer til decideret fysisk forfølgelse.

1 Karl Christian Lammers, *Goebbel. Hitlers spindoktor*, 2010. En historisk fyldig oversigt af relevans for problemstillingen fås i Richard J. Evans, *The Third Reich in Power,* 2006. I Ingemar Karlson, *Samhället som teater – estetik och politik i Tredje Riket*, 1999, analyseres mange æstetikområders forhold til nazismen.

Victor Klemperer analyserede fra nazismens begyndelse sprogets udvikling og sammenfattede allerede i 1947 sin undersøgelse med bogen LTI, *Lingua Tertii Imperii*, latin for Det Tredje Riges sprog. Bogen bygger på den grundopfattelse, at der i ethvert udtryk gemmer sig information om mentaliteten bag ytringen, og Klemperer afviser ganske den franske politiker Talleyrands opfattelse af sproget som skjulende for eksempel diplomatens tanker: … *præcis det modsatte er tilfældet. Uanset hvad man bevidst ønsker at skjule, for andre eller kun sig selv, ja selv det man ubevidst bærer med sig: Sproget bringer det for en dag. Det er vel også meningen i sentensen: Le style c'est l'homme; et menneskes udsagn kan godt være forløjet – i den sproglige stil ligger dets væsen utilsløret og åben.*[2] Sproget fortæller altså om ophavsmanden, men for Klemperer er ytringen som sådan heller ikke uskyldig, men er en handling i sig selv, der i øvrigt kan få betydning for bevidsthedsdannelsen og dermed for samfundets udvikling. Disse fænomener dokumenterer LTI i detaljer og dermed kan Klemperer siges at være en forløber for den moderne diskursanalyse, der vil … *afdække, hvilke myter om samfundet som objektiv realitet, der impliceres i tale og andre handlinger.*[3] Kort sagt og udtrykt med vore egne ord: Sproget fungerer som både mentalitetsspejl og retningskompas, det både afspejler og styrer. Det mest berømte citat fra LTI lyder da også: *Ord kan virke som bitte små doser arsenik: De sluges ubemærket, de synes ikke at have nogen virkning, men efter nogen tid viser giftens virkning sig alligevel.* LTI er en bestseller på

2 LTI, s 23. Talleyrand (1754-1838), én af de betydeligste politikere fra tiden mellem Den Franske Revolution og Wienerkongressen i 1815. *Le style c'est l'homme* [stilen er manden].

3 Marianne Winther Jørgensen og Louise Philips, *Diskursanalyse som teori og metode*, 2010 (1999), s. 52.

alle hovedsprog, og er nu også blevet det her i landet med den danske udgivelse i Henning Vangsgaards oversættelse.[4]

Klemperer var professor i litteratur, men mistede som jøde tidligt sit professorat og adgangen til sine normale arbejdsredskaber, aviser, tidsskrifter og såkaldt ikke-jødiske bøger. På grund af sit ægteskab med den ikke-jødiske Eva blev han først planlagt deporteret til KZ-lejr i krigens slutfase, og han undslap sammen med sin kone mirakuløst under bombardementet af Dresden 13. februar 1945. De illegale noter, han tog, ofte før og efter en lang tvangsarbejdsdag, bragte Eva i sikkerhed hos venner – *selv en blind må kunne føle med stokken, hvem jeg tænker på, når jeg taler til mine studenter om heroisme*[5] – og sammen med hans dagbogsoptegnelser dannede de grundlaget for LTI.[6]

Klemperer interesserede sig for alle former for nazistisk retorik, også den der talte gennem kroppen, og inddrager Hitlers *Mein Kamp* fra 1925 som optakt til en redegørelse for sportsmetaforikken hos Goebbels: *Når han diskuterer den "folkenationalistiske stats opdragelsesprincipper" i Mein Kampf, opholder han sig længst ved boksningen. Betragtningen kulminerer i denne sætning: "Hvis hele vor åndelige overklasse ikke i sin tid så udelukkende var blevet opdraget til fornemme anstandslærdomme og i stedet havde lært at bokse, så ville en tysk revolution, iscenesat af alfonser, desertører og lignende pak, aldrig have været mulig."*[7]

4 Victor Klemperer, *LTI – Det Tredje Riges Sprog,* tekst og tale forlag, 2010. Udgivelsen er en del af et større initiativ, taget i bekymring over de senere tiårs stigmatisering af befolkningsmindretal på basis af tro, herkomst, holdning, status, seksualitet, køn eller sundhedstilstand. Se www.klemperer.dk.

5 *LTI,* dedikation.

6 Uddrag af Klemperers dagbøger fra krigstiden blev i Henning Vangsgaards oversættelse udgivet af Gyldendal i 2000 under titlen *Jeg vil aflægge vidnesbyrd til det sidste.*

7 LTI, s. 268.

Det brede udblik gjorde, at Klemperer kunne se og forstå fx begrebet heroisme – et vigtigt ord for nazisterne at erobre – som iklædt tre uniformer, supplerende og foregribende hinanden i kronologisk orden. Først den oplagte, SA-uniformen, hvis bærere Hitler skildrer som *blodindsmurte besejrere af en fjendtlig overmagt og forbilledlige heroer i mødelokalernes historiske slagsmål* og som hos Goebbels, i Klemperers udlægning, viser, at det ikke drejer sig *om at overbevise, det er ikke engang bondefangeriet med retoriske midler, der bringer den definitive afgørelse til fordel for den nye lære, men de tidligste SA-mænds, de "gamle kæmper"s heroisme*.[8]

Det direkte udtryk for magt suppleres med en visuel metafor, et billedligt udtryk for noget andet og mere end det umiddelbare syn: *Den kronologisk næste uniform, den nazistiske heroisme optræder i, er racerkørerens mundering, styrthjelm, kørebriller, tykke handsker. Nazismen har dyrket alle sportsgrene, og rent sproglig var den påvirket af boksning mere end af alle andre sportsgrene tilsammen, men det mest markante og oftest anvendte billede på heroisme var racerkøreren… I lang tid var sejrherrerne i internationale motorløb, bag rattet i deres racerbil, lænet op ad den eller begravet under den, de mest fotograferede blandt dagens helte. Hvis en ung mand ikke fik sit heltebillede fra muskelsvulmende krigere, enten nøgne eller i SA-uniform, på plakater og erindringsmønter fra dengang, så fra racerkørere. Fælles for de to personifikationer af heroisme er det stive blik, der udtrykker fremadrettet hård beslutsomhed og erobringsvilje.*

Den visuelle sportsmetafor danner overgangen til den egentlige sag: *Fra* 1939 *blev racerbilen erstattet af kampvognen, racerkøreren af kampvognsføreren. (Hærens infanterister brugte denne betegnelse ikke blot om manden ved rattet, men også om panserinfanteristerne). Fra krigens første dag og til Det Tredje Riges undergang bar al heroisme til vands, til lands og i luften uniform.*

8 LTI, s. 17.

Væk var første verdenskrigs forestilling om en heroisme bag fronten, og endnu mere grundlæggende var heroismen blevet til *krigerisk mod og dumdristig holdning i en eller anden kamphandling*. Glemt var, at der til *heltemod hører ikke blot mod og at sætte sit eget liv på spil. Det kan enhver slagsbror og enhver forbryder. Heroen var oprindelig en skikkelse, der udførte gerninger til menneskehedens bedste.*[9]

Sportens lager af visuelle metaforer aflader heroisme for dets oprindelig betydning, fylder det op med muskler og stål. Ikke for ingenting fortsætter sporten som leverandør, men med Klemperer skal vi nu se, at sproget tynges til jorden af sin egen metaforlast, og at Goebbels i virkeligheden ikke viser helt så éntydige tegn på den naturbegavelse, der for Aristoteles er den nødvendige egenskab hos metaforens mester.[10] Der er i hvert fald grænser for vor doktors metaformedicin.

SPORTSMETAFOREN TIL TÆLLING

Ganske rystende for vor kulturkreds er det, at Goebbels i 1934 tager Luther til indtægt for sin formidlingsstrategi: *"Vi må tale det sprog, folket forstår. Hvis man vil tale til folket, må man, som Martin Luther sagde, se folket på munden"*,[11] beskriver han sit

9 LTI, s. 18.

10 Aristoteles, *Poetik*, Hans Reitzels Forlag, 1992, s. 53. Ovs. Poul Helms, 1958.

11 Goebbels henviser til Martin Luther, Ein Sendbrief vom dolmetschen fra 1530, på dansk *Åbent brev om at oversætte*. Her hedder det: *For man skal ikke spørge bogstaverne i det latinske sprog, hvordan man skal snakke tysk, sådan som disse æsler gør. Man skal spørge forældrene i hjemmet, barnet på gaden, de almindelige mennesker på torvet, se på munden, hvordan de snakker og oversætte efter det. Først da forstår de det og mærker, at man taler tysk med dem.* (Oversættelse ved Finn B. Andersen, www.lutherdansk.dk).

hovedprincip i en tale ved partidagene i Nürnberg, der det år blev benævnt "Troskabens partidag" i kølvandet på De lange Knives Nat (30. juni 1934) med dens drab på oppositionsfolk, i og udenfor partiet.

Et af de sprog, folket forstod, var sportens sprog, formodes det, og *det sted, hvor Goebbels oftest taler til berlinerne, er Sportpalast, og de billeder, der forekommer ham mest folkelige, og som han har lettest ved at gribe til, tager han fra sporten*.

Billederne kan være stilistisk usikre: *En gang imellem blander vor doktor udtryk fra forskellige sportsgrene. I september* 1943 *docerer han, at man ikke blot viser sin styrke, når man giver, men også når man modtager, og at man ikke må afsløre over for nogen, at man er blevet blød i knæene. For ellers, fortsætter han, mens han går fra boksesport til cykelsport, er man "i fare for at blive hægtet af" [abgehängt zu werden].*[12]

Billedligheden kan være gået helt tabt, som når metaforen "*Vi vil ikke miste pusten, når vi når frem til slutspurten"*, i sproglig åndenød nærmest slås ihjel af doktoren selv. Modsat i udtrykket *"Sejrherre bliver den, der krydser mållinjen først, om det så bare er en hovedlængde foran de andre." Her viser det udførlige i billedet, at det anvendes seriøst som metafor,* noterer Klemperer.[13]

Metaforen kan også danne rammen for en hel argumentation, fx for krigens fortsættelse. Goebbels skriver i avisen *Das Reich* 18. juli 1943: *"Ligesom vinderne i en stor fodboldkamp forlader banen i en anden forfatning, end da de kom ind på den, sådan vil et folk også se væsentligt anderledes ud, afhængigt af om det påbegynder en krig eller afslutter den … I den (første) fase af krigen kunne den militære kamp på ingen måde siges at være åben. Vi kæmpede udelukkende i modstanderens straffesparksfelt …" Og nu kræver man,*

12 LTI, s. 270.

13 Samme.

at Aksemagterne skal kapitulere! Det ville være præcis det samme som "hvis anføreren for et tabende mandskab kræver af det vindende mandskabs anfører, at spillet skal afbrydes, når sidstnævnte fører, lad os sige 9:2 … Man ville med rette grine ad og spytte på et mandskab, der gik med på noget sådant. Det har allerede vundet og skal blot forsvare sin sejr." [14]

Klemperer bemærker, at der her ikke udelades nogen *terminus technicus* og man kan vel forestille sig, at detaljeringsgraden har været med til at sikre propagandaeffekten på trods af den manglende argumentatoriske relevans i forhold til både krigens strategi og berettigelse. Det ville i givet fald være i overensstemmelse med psykologisk orienteret overtalelsesforskning, der påviser, at udfoldede metaforer – en enkelt metafor med undermetaforer – virker stærkere end mange sideordnede metaforer.[15] Skulle Goebbels' naturbegavelse, suppleret med humanistiske studier, have opnået en sådan stilfornemmelse, at han intuitivt kunne ane virkningen af sådanne samlende metaforer, er der, i betragtning af den mængde løgn og katastrofe ordene dækkede over og førte til, kun endnu mere grund til aldrig at opfatte en overtalelsesevne som noget beundringsværdigt i sig selv.

Ofte er det boksningen, der uden de store detaljer leverer metaforerne. Klemperer formår at analysere mange funktioner fra ganske få eksempler:

Man står målløs over for den totale mangel på menneskelig følelse, der viser sig her. Efter katastrofen i Stalingrad, der krævede så

---

14 LTI, s. 271.

15 James Price Dillard og Michael Pfau, *The Persuasion Handbook*, 2002, p. 409, der bygger på Sopory, Pradeep/James Price Dillard (2002): "The Persuasive Effects of Metaphor. A MetaAnalysis", in: *Human Communication Research*, 28 (3), 382-419.

mange menneskeliv, kan Goebbels ikke finde noget bedre udtryk for usvækket tapperhed end denne sætning: "Vi tørrer blodet fra vore øjne for at kunne se klart igen, og når næste runde går i gang, står vi atter solidt på benene." Og et par dage senere: "Et folk, som indtil nu kun har bokset med venstre hånd og er ved at lægge bandage om højre hånd for at kunne anvende den hensynsløst i næste runde, har ingen grund til at give efter." Det følgende forår og sommer, da byerne styrter sammen overalt i Tyskland og begraver sine indbyggere under sig, da håbet om den endelige sejr måtte opretholdes med de tåbeligste foregøglinger, finder Goebbels disse billeder frem: "En bokser plejer ikke at være blevet svagere, efter at han har vundet verdensmesterskabet, også selv om modstanderen har brækket hans næseben." Og: "… Hvad gør en meget fin herre, hvis tre ordinære lømler overfalder ham og ikke bokser efter reglerne, men for at vinde? Han tager jakken af og smøger skjorteærmerne op." Dette er en meget præcis efterligning af den proletaragtige boksedyrkelse, Hitler bedrev, og bag denne viser sig helt utilsløret løftet om det nye våben, som ikke skal anvendes efter reglerne.[16]

For den gode tekstlæser er der altså nok at komme efter i Goebbels metaforik: Den røber talerens døde indre liv, udstiller argumentationens elendighed, viser empatiens fravær, afslører den militære løgn og varsler et nyt våben.

Klemperer gør pragmatisk effekten op: *Jeg vil give grovheden i Goebbels' propaganda den ret, som tilkommer den, varigheden og omfanget af dens virkning taler for sig selv. Men at billederne fra boksesporten opfyldte deres formål, kan jeg ikke tro. Jovist, de gjorde vor doktor til en populær skikkelse, og de gjorde krigen populær, men i en anden forstand end den, der var tilsigtet: De fjernede alt det heroiske fra krigen, de prægede den med råhed og i sidste instans*

16 LTI, s. 271.

også med den ligegyldighed, der karakteriserer landsknægtens levebrød … Goebbels *har mistet enhver fornemmelse for, at der består en enorm forskel mellem boksesporten og at føre krig – krigen har mistet al sin tragiske storhed …*[17]

Man kan forestille sig, hvordan boksebillederne har overlejret de muskelsvulmende plakatkroppe med blodstænk. Metaforen har fået overtaget og trækker andre end sine flatterende træk frem og belaster dermed det felt, den ellers skulle forskønne og nedtone. Eller vi kan tænke os, at tilhøreren skaber mening ved at blande elementer fra både kildedomænet og måldomænet, som det også skitseres i de såkaldte blending theories.[18] Under alle omstændigheder ligger Klemperer langt fra opfattelsen af metaforen som en simpel mekanisme, der sikrer forståelse af et fænomen i måldomænet ved at jævnføre til et andet fænomen i kildedomænet, og måske er han også her teoretisk forud for sin tid.

Det er da også med lakonisk fryd, Klemperer slutter sit kapitel om boksemetaforen med den selvoplevede fortælling om tilværelsen for folkestormens sidste stakler. De mest raske graver, med invalider stående i en kreds rundt om sig, de beordrede skyttegrave, og taler med galgenhumor om at ville tage et hvidt håndklæde med ned i skyttegraven og hejse det som overgivelsesflag. Ja, siger én, *"Men det ville være endnu bedre og også gøre større indtryk på dem (det er amerikanere, og de er jo sportsfolk) – hvis vi kaster det imod dem, ligesom man kaster et håndklæde ind i ringen …"*[19]

---

17 LTI, s. 271.

18 Se fx Evans, Vyvyan and Melanie Green, *Cognitive Linguistics*, 2006, kap 12.

19 LTI, s. 272.

Sportsmetaforerne trives generelt i disse års sprog, men ikke specielt tydeligt i de senere års diskurs om "dem" og "os". Hvor nazismen som dødsdyrkende krigspart havde behov for at nedtone krigens realitet og anvendte sportsmetaforen til formålet, har nogle debattører nu snarere et ønske om at overbevise os om eksistensen af en krig overhovedet, et sammenstød mellem civilisationer eller religioner. Krigen afløser sporten som kildeområde, som metaforleverandør, eller metaforen fravælges helt til fordel for et bogstaveligt krigsforhold mellem et "os" og et "dem", her med eksempler fra Dansk Folkeparti: *Imamerne er ikke kommet som normale forkyndere, de er fortroppen i erobringstogtet, som skal skaffe nyt land til mennesker, som ikke har magtet at udvikle deres eget.* (Mogens Camre, Horsens Folkeblad, 17.12.2005). *Muhamedanismen og Islam er den største trussel. Det er fuldstændig væsensfremmede mennesker. Kampen mod muhamedanerne og EU hører til Danmarkshistoriens fire vigtigste (de andre er kristendommens indførelse og tabene af Skånelandene og Sønderjylland)* (Søren Espersen, Berlingske Tidende, 20.4.2000; gentaget i *Danskeren* nr. 4, 2000). Eller ironisk hos Pia Kjærsgaard: *Det har været nævnt, at den 11. september blev anledningen til en kamp mellem civilisationerne. Deri er jeg ikke enig. For en kamp mellem civilisationer ville jo betinge, at der var tale om to civilisationer, og det er ikke tilfældet. Der er kun én civilisation, og det er vores.* (Sagt under Folketingets åbning, 2.10.2001). Og hos Morten Messerschmidt: *Den muslimske tilstrømning til Vesten og Danmark er ikke begrundet i et ønske om at integrere sig eller blive 'nudanskere'. Det er et erobringstogt, en folkevandring, hvis klare formål er at skabe et muslimsk samfund i Danmark. Et samfund, hvor vantro og homoseksuelle skal hetzes og helst dræbes, ligesom man i dag gør i de fleste muslimske lande. Hvis vi hvert år bliver ved*

med at modtage i tusindfold af disse voldelige, fundamentalistiske folk, ender Danmark med at blive det nye Libanon: En krigszone mellem muslimer og alle andre! (Ekstra Bladet, 22.8.2001).[20]

Et sådant sprog siges at kalde "en spade for en spade", om end man med dette udtryk ofte overser, at ordene også skaber tingene og ikke blot benævner noget, der allerede eksisterer – for slet ikke at tale om, at de også karakteriserer taleren; men det er nu slet ikke sådan, at genstandsfeltet "dem" og "os" er metaforløst nu om dage. Raffineret tales der om "ghettoplaner", så der med Chr. Kocks begreb om det omvendte lommetyveri[21] indsmugles en holdning til forskellen mellem os, de fleste, og de andre, de færreste, der samlet i boligområder udgør et problem, hvortil vi må have en plan. Og det endda på så virkningsfuld en måde, at selv disse beboelsesområders fortalere, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, taler om, at *Op mod hver fjerde lever i fattigdom i de danske ghettoområder.*[22] Derved har regeringens diskurs fået overtaget og omtrent det halve kongerige er allerede vundet, for uanset hvad vi end måtte tænke om denne fattigdom, gentager vi den indfoldede mening i ordet "ghettoplan": Vi har en plan, fordi vi har et problem, og problemet er koncentrationen af mennesker tilhørende "dem".

Direkte vulgært finder vi islam beskrevet som *pest* (Jesper Langballe i Folketinget 31.5.2002), muslimer kaldt for *snyltere* (Mogens Camre i Midtjyllands Avis 22.5. 2004) og sorte omtalt som mennesker, der er *avlet af svin og tænker som svin* med tilføjelsen: *De skal bare blive nede i Kloakistan, hvor de hører hjemme, så skal jeg nok være med til at hjælpe dem der.* (Ib Krog Hansen ved

20 Citater fra www.humanisme.dk/hate-speech/index.php opslag under de enkelte navne.

21 Chr. Kock, *De svarer jo ikke*, 2010.

22 Arbejdsbevægelsens Erhvervsråd, *Fattigdom i Danmark*, 16. august 2011.

opstillingsmøde i Dansk Folkeparti, Information, 27.2.1998).[23]

Uden for indvandrerdebattens politikområder er sportsmetaforikken til gengæld udbredt og med Klemperers analyser in mente har vi opbygget konditionen til at se og mærke deres tomhed, hensigt og funktioner.

Pressen sender meget til hjørnespark, i fodbold en måde at sætte spillet i gang på, *når hele bolden har passeret mållinjen enten i luften eller på jorden, sidst rørt af en spiller fra det forsvarende hold, og der ikke er scoret.*[24] Et par eksempler blandt tusinder: *Regeringens skattekommission er sendt til hjørnespark*, mener økonomiprofessoren i Berlingskes Business.dk.[25] I ugebrevet A4 skyder *Europa-parlamentet servicedirektivet til hjørnespark.*[26] Og virkeligt hårdt tyres der i Ugeavisen Alt om Ikast og Brande med overskriften: *Overbygningsskole Ikast sendt til hjørnespark*.[27] Her kan man kun håbe, at krateret i græsset ikke bliver for stort efter metafornedslaget.

Hvor pressen normalt vader rundt i de ligefremme metaforer, bruger Ekstrabladet nærmest en omvendt, en "antifor", når den i en kritik af dummebødesystemet i den danske Afghanistanhær skriver: *Systemet med dummebøder ligner noget, vi kender fra for eksempel idrætsklubber. En munter og lavpraktisk metode til at regulere medlemmernes adfærd. Og så er der også penge til sodavand i pausen. Men krigen i Afghanistan er ikke en fodboldkamp, og* 170.000 *kroner er et absurd stort beløb at have liggende i en uofficiel bødekasse.*[28]

---

23 Citeret fra http://www.humanisme.dk/engelbreth09/e090615.php.

24 *Fodboldloven*, § 17. DBU, 2009/2010.

25 Business.dk 22. november 2007, 17:43.

26 Ugebrevet A4, nr 33, 2005.

27 AO1B.dk, 2. december 2010, kl. 10-51.

28 Ekstra Bladets leder 22. august 2011.

Her afviges fra den normale stil, og argumentet virker faktisk temmelig slående, fordi det tvinger læseren til at fremkalde forskellene mellem krig og leg – tvangen til omtanke kan være én af metaforens mekanismer[29] – og det er måske et eksempel på en virkning af de bedre fra denne liste af metaforegenskaber: *pædagogiske, vigtige for erkendelsen, overbevisende, manipulerende, kedelige, fortærskede, irriterende – eller gribende*.[30]

Men mindre kan gøre det, når forsvaret for sportsmetaforen rykker på banen. En trænet taleskriver og lederskribent forsvarer fodboldmetaforen i den politiske journalistik, *fordi fodbold i sig selv er en metafor for krigsførelse, der er det mest almindelige billede på politik,* og *når du bruger fodboldmetaforer, sender du et signal til publikum om, at du også betragter dem som en af gutterne m/k … Det er en af de få fælles referencerammer, vi har tilbage. Man kan ikke længere bruge et bibelsk eller litterært billede og forvente at blive forstået. Man kan ikke længere referere til gårsdagens Matador eller Perry Mason, som dengang alle brugte hverdagsaftenerne på Danmarks Radio. Fodbolden er vores sidste fælles gods*.[31]

Denne fodboldmetaforens libero – en sådan spiller dækker området mellem målmand og de to centerforsvarere – er dog klar over, at metaforen i sig selv som en anden libero også kan dirigere opspillet i den politiske verden: *Måske er det sådan, at sportsmetaforer er så stærke, fordi de ikke blot beskriver politik, men skaber politik. Vi henter vores sprog om politik og vores idéer om, hvad der er ret og rimeligt, fra nationalsporten.*

---

29 Sopory, Pradeep/James Price Dillard (2002): "The Persuasive Effects of Metaphor. A MetaAnalysis", in: *Human Communication Research*, 28 (3), 382-419.

30 Charlotte Jørgensen og Lisa Villadsen (red.) *Retorik. Teori og praksis*, s. 191.

31 Kristian Madsen, *Forsvar for fodboldmetaforen,* Kommunikationsforum.dk, 22. juni 2010.

Lad gå, at skribenten her med glimt i øjet refererer til den såkaldte Sapir-Whorf hypotese, der ser talerens *opfattelse af verden som værende organiseret eller begrænset af de sproglige kategorier, sproget tilbyder, at sproget strukturerer tanken og dermed hvordan man oplever verden.*[32] Men glimtet i øjet bliver til et alvorligt blik, når der nævnes konkrete, mulige eksempler med stor konsekvens: *Den amerikanske three strikes-lovgivning overfører baseballs simple regler, om at du er ude efter tre mislykkede forsøg, til rigtig lovgivning. Måske havde loven været endnu skrappere, hvis det alment accepterede sanktionskoncept fra sporten havde været fodbolds gule og røde kort, hvor hammeren som bekendt falder allerede efter anden forseelse?*[33]

Kommunikationsbranchen har over de sidste 10 år gennem sin spinrådgivning fremmet den tankegang, at kun det, der kan forklares, kan forsvares; og med det synspunkt lagt til grund er en sammenhæng mellem baseballsprogets slagkraftige formuleringer og det politisk gennemførlige måske ikke så langt ude, som den lyder?

Men politikerne kan også selv, uden rådgivere. Ellen Thrane Nørby fra Venstre afæsker socialdemokraterne svar på ubesvarede spørgsmål med overskriften: *Ud til hjørnespark: Hvor er svarene – hvor er pengene*?[34] Her forekommer boldretningen lidt usikker, for skulle Helle have skudt bolden ud over mållinjen, men sidst rørt af en modspiller, har hun jo alligevel godt nok været tæt på Ellens mål. Er det Ellen selv, der vil skyde den til hjørne, bliver angrebsposition jo gunstig for Helle: Bare ind

32 Mark Aranoff og Janie Rees-Miller, *The Handbook of Linguistics*, 2001,2003, s. 99.

33 Samme.

34 Ellenifolketinget.dk, 1.5.2011.

over, Helle, og Henrik eller Morten vil heade lige ind i krydset. Eller med dygtig skrue kan hun måske endda score den direkte i buret. Et rent selvmål, Ellen, du bør coaches til at passe på de flyvende metaforer.

Politikere kommer så ofte ud for at skulle stille et nyt hold. Det kan særligt ske, når snakken har været lidt harsk i omklædningsrummet, og nogle må bide i græsset efter at have fået det røde kort. Heldigvis er der ofte en skulder fra en kammerat til de nye på holdet, fx som når Bendt Bendtsen i 2008 overlader Økonomiministeriet til Lene Espersen og forærer hende en rigtig fysisk metafor med ordene: *Lene, du er en holdspiller. Og der er ingen, jeg hellere ville aflevere et ministerium til. Du skal have en gul førertrøje. Du er jo sat i spidsen af holdet. Så vi skal sørge for, at du kan komme først over målstregen. – Jeg står så og tænker på, hvem vi så skal sende op* over alle *bjergetaperne. Men det kommer vi tilbage til*, lød svaret fra den ny økonomi- og erhvervsminister.[35]

Med udnævnelsen til udenrigsminister tog hun selv en af etaperne til bjergtindens evige kulde og sne, men bremsede fælgen noget varm, da hun efter en brat og farlig nedkørsel slingrede ind i pitten til de andre, der tidligere var kørt bagud af førerfeltet. Hvor selve trøjen så er blevet af, ved vi intet om i skrivende stund, kort tid før valget.

Nu kunne man tro, at jeg som en anden partisk linjedommer kun har blik for det ene holds off sides, men det er ikke tilfældet. For eksempel ville jeg have frarådet statsminister Poul Nyrup Rasmussen at lægge afstand til Dansk Folkeparti med ordene: *Uanset hvor mange anstrengelser I gør jer, stuerene bliver I aldrig, set med mine øjne!*[36] Den berømte sentens var en reaktion

35 Ekstra Bladet.dk, 10. september 2008, kl. 13:47.

36 Folketingets Forhandlinger 1999-2000 – R 1 BEHI torsdag 7 oktober 1999, Tale 263, STATSMINISTEREN (POUL NYRUP RASMUSSEN).

på Dansk Folkepartis forslag om, at hele familier skulle smides ud af landet i tilfælde af et enkelt familiemedlems kriminalitet, selv efter to eller tre generationers ophold her, og det er helt forståeligt at statsministeren af al kraft ønskede at lægge afstand til et sådant forslag og menneskesynet bag det. Problemet var bare, at formuleringen øjeblikkeligt førte til, at Pia Kjærsgaard replicerede: *Stueren, det er sådan noget, man gør sin hund. Og min er stueren.*[37] og derved spillede sig selv ind i rollen som den, der blev tiltalt som et dyr. Efter valget i 2001 hed overskriften på partilederens nyhedsbrev*: Stueren – nej tak!* Nu vil man slet ikke definere *sig selv i forhold til det stupide begreb stueren,*og jeg har hele tiden defineret politikken efter *hvad vi vurderer er godt for Danmark og danskerne.*[38] Med den uheldigt valgte metafor fra dyreriget kom det hurtigt til at stå 2-0 til Kjærsgaard. Det er selvfølgelig ikke Nyrup Rasmussens afvisning af Dansk Folkeparti som muligt regeringsparti, der er problematisk, det er metaforen, der giver modstanderen sympati. I stedet kunne statsministeren have sagt: Et parti med de synspunkter vil vi aldrig sidde i regering sammen med.

Så begge sider kan komme galt af sted. En analyse af spillet over en længere periode ville helt sikkert også vise, at hjemmeholdet altid spiller med flere sprogbilleder i luften end udeholdet gør det, og at begge hold derfor på skift viser tendens til at gå efter metaforen i stedet for bolden.

Hos virksomhedskonsulenter ser man af og til hele ledelsesopgaven omsat til en metafor. Det kan være virksomheden som "orkester", og alt efter ledelsesfilosofisk opfattelse kan man så tage udgangspunkt i partiturmusikkens ophøjede

37 Folketingents Forhandlinger 1999-2000 – R I BEHI torsdag 7 oktober 1999, Tale 184, PIA KJÆRSGAARD (DF) (KORT BEM.).

38 Pia Kjærsgaards ugebrev – mandag den 31. december 2001.

dirigentposition eller i New Orleans-jazzens kollektive improvisation. Hvorimod free jazz eller syrerock sjældent nævnes for det gode.

Selve personalet ses opfattet som et fodboldhold og der udledes herfra hele ledelsesteorier: *Tænk i sportsmetaforer. Fyr de dårlige holdspillere og få de bedste talenter ind*, opfordrer Jesper Hede, medejer af et såkaldt HR-bureau.[39] – *Hvis din virksomhed skal kæmpe optimalt og tæve de andre hold i ligaen, så kræver det, at du som leder træder i karakter som sportsdirektør*, fortsætter han. Han vil, at lederne *dropper flinkeskolen og i stedet begynder at tænke taktisk.* Man skal spørge: *Er min virksomhed kampklar, eller ligger den under nedrykningsstregen? Er talentmassen dygtig nok, og tør jeg udskifte målmanden?* Og efter Erhvervsbladets referat *langer* (han) *ud efter de virksomhedsledere for hvem en god tone betyder mere end resultater, og som ikke kan nænne at opsige en medarbejder, selv om tiden er løbet fra vedkommendes kompetencer.* Til erstatning for den udskiftede kan det være en god idé *at leje en medarbejder – en såkaldt interim manager … få en hired gun ind på banen, som kan løfte niveauet.* Her må vi stoppe op, for vel er en sådan hired gun i slang at oversætte med en problemløser, men hvor ordet oprindeligt stod for den, der påtog sig sikkerheden for byer i Det Vilde Vesten, vandrede det ind som betegnelse for lejemorderen i 20'ernes amerikanske gangstermiljø, og det stammer altså fra et voldens kildedomæne.[40] Han medgiver da også: *Det er muligvis elitært at se på medarbejdere som – groft sagt – stjerner og vandbærere, men ingen rynker på næsen, når sportsdirektører vurderer sine spillere.* På sin blog kalder han *de elitære tanker for 'forbudte', men at tiden er moden til dem.* Man tror ham gerne; men som direktør i egen virksomhed

39 Erhvervsbladet.dk, 9. december 2008, kl. 19.48.

40 http://www.englishdaily626.com/biz-idioms.php?016.

er det måske også – sagt med en anden tidstypisk metafor – lidt nemt at bringe den slags ting i spil. Lottospil.

EFTERTANKER I 3. HALVLEG

Metaforen har mange grunde, måske disse fem: Vi kan ikke andet, vi udsmykker sproget, vi bemærker den slet ikke, vi sammenligner med noget andet, vi vil se noget på en ny måde.[41] Så metaforen opfylder selvfølgelig fine kommunikative og kognitive funktioner, men mange søger helt overdrevent og unødvendigt mod den, især journalister, politikere og debattører. Bestræbelsen bag kan være prisværdig, men der kan som taler og lytter, skribent og læser, være god grund til at forholde sig kritisk til metaforikken, også udover den, der brutalt nedværdiger andre mennesker.

Stilistisk kan uheldige metaforer jo fremkalde de særeste billeder af flyvende skoler; de kan blandes forkert og passe som fod i handske til situationen; de kan som skindøde i grænselandet mellem nydannet sprog og leksikaliserede, faste udtryk være ufrivilligt komiske; og de kan gøre sproget slapt. I journalistikken kan praksis være langt fra idealet om at anvende metaforen for at *skabe en øjebliksoplevelse, som samtidig er en genvej for modtagerne til at forstå komplicerede forhold.*[42]

De formidlingsmæssige konsekvenser af dårlige metaforer er dog værre. For hvad betyder det præcist, at noget er sendt til hjørnespark? Selvom hjørnesparket efter Fodboldloven er en *igangsættelse* menes vel, at noget er blevet bremset? Men hvem har bremset hvilken afgørelse og ud fra hvilken interesse? Hvem

41 Nikolaj Frandsen, *Nogle bolde at holde i luften*, http://www.sprog.asb.dk/cg/metaphor/tekst/.

42 Ebbe Grunwald, Gert Smistrup og Hans Veirup, *Journalistens sprog: Med et sprogligt serviceeftersyn*, s. 118.

skal nu forhandle videre, på hvis initiativ og hvordan? Med lidt umage er det vel til at undersøge og beskrive, og er det beslutningstagerne selv, der formulerer sig med metafor i mund, må de afkræves konkrete forklaringer. Der skal bygges bro mellem det kendte og ukendte, ja, men er metaforen den eneste mulighed? Statsbudgettet er jo netop ikke det samme som et husholdningsbudget, og er vel bare en opstilling over de penge, der går ind i kassen, ud af kassen, det staten ejer, og det staten skylder. Er det sværere at forstå end at skulle tænke sit eget regnskab ind som model for statens? Hvad med at beskrive det saglige forhold med ganske almindelige ord? Skræmmende nok kan forklaringen på en uklar metaforisk omskrivning af komplicerede forhold måske findes i skribentens dovenskab eller usikkerhed, sagt skarpt af Georges Orwell: *By using stale metaphors, similes, and idioms, you save much mental effort, at the cost of leaving your meaning vague, not only for your reader but for yourself*.[43]

Som overtalelsesinstrument kan metaforen muligvis virke,[44] men netop af den grund, skal vi forholde os kritisk til den. Det lyder besnærende at lede personalet som et fodboldhold, men hvorfra er det lige vi ved, at fodboldverdenen som et hele har udviklet en bedre ledelsespraksis end andre sektorer og brancher har gjort det? Er der ikke snarere tale om, at fodboldsnakken for øjeblikket udgør en vindende diskurs? Og er der tale om en praksis, hvor alle trænere tænker ens?

---

43 George Orwell, "Politics and the English Language," 1946.

44 Se en forskningsoversigt i James Price Dillard og Michael Pfau, *The Persuasion Handbook*, 2002, kap. 19, der gennemgående antyder en overtalelseseffekt af metaforisk sprogbrug. Der findes dog også belæg for, at et metaforløst sprog virker mere overbevisende end det metaformættede, se Ralph Müller "Creative Metaphors in Political Discourse. Theoretical considerations on the basis of Swiss Speeches", *metaphorik.de* 09/2005.

Metaforer kan danne hele modeller for den situation, der skal beskrives eller håndteres, og med mindre formålet er ren, bevidst manipulation, står også kommunikatoren sig bedst ved at tjekke modellens overensstemmelse med det, man opfatter som virkeligheden. Kan situationen ved Stalingrad forstås som en fodboldkamp, der jo selvklart aldrig indebærer muligheder for en forhandlingsløsning eller en kapitulation? Kan dansk politik? Og er fodboldens verden den samme som virksomhedens, der ved udskiftning af sine medarbejdere også bortkaster viden og opbyggede kundeforhold? Der er ingen grund til at frakende metaforens evne til at udvikle ideer, og den er da også anerkendt som idégenerator i alle problemløsningsmetoder. Men det kan få fatale konsekvenser, hvis afgørelsen træffes inden for metaforens logik og den militære, politiske eller forretningsmæssige strategi dermed afgøres gennem en analyse af det uvedkommende fodboldspil. Eller sprogvidenskabeligt udtrykt: Det går galt, hvis målområdets verden gennem besnærende metaforer styres gennem en analyse af kildeområdet.

EN NY SPILLESTIL

Metaforen er *indlys*ende nok uund*gå*elig *i* sproget, som det *kontant* er *vist* af fx Lakoff og Johnson,[45] den slags får vi aldrig *bug*t med. Og selvfølgelig kan de rammende metaforer gøre læseren *let som en hind*, selv når verden favner en med *frosne arme* og *vor naivitet bærer dybe ar fra hverdagens kampe.*[46]

Problemet ligger i brugen af metaforer, der fordrejer, forfører eller forstyrrer forståelsen.

---

45 George Lakoff og Mark Johnson, *Metaphors we live by*, 1980.

46 Metaforerne lånt fra mestrene Oehlenschläger, Ingemann og Michael Strunge. Inspireret af den fine gennemgang i Julie Fabricius og Thore Roksvold, *Anvendt Retorik,* 2004 og i Ulla Albeck, *Dansk stilistik,* 1968.

Klemperers iagttagelser og kritik af sportsmetaforikken viser os, at metaforen ikke er uskyldig som overtalelsesinstrument, men netop også fordrejer og forfører. Den indsigt, skabt ved studiet af sprog i en ekstrem situation – hvor sportsmetaforikken endda slet ikke rummer de værste, for tales der om fjenderne, tyr man til zoologien – skal vi ikke lade gå i glemmebogen. I en tid, hvor billedsproget efterspørges af kursister og metaforsproget anprises for journalister som det godt formidlende sprog – *metaforer bevirker, at vi bedre forstår noget.* Hvis eller når *de bevirker, at vi bedre forstår noget*[47] – bør en formidler være opmærksom på de forstyrrende metaforer, der fremmer overdrivelsen, men bestemt ikke forståelsen. Her kan det med inspiration fra Klemperer være gavnligt at tænke på den samtidige Orwell og mange andre fra åndshistorien, der uanset metaforens uomgængelighed, alligevel har forholdt sig kritisk til denne stilfigurernes konge. Sat på spidsen af den tyske 1800-tals digter C.F. Gellert: *Den, der ikke besidder megen forstand, må sige sandheden gennem et billede [wem, der nich viel Verstand besitzt, die Wahrheit durch ein Bild zu sagen].*[48]

For det første skal vi selv undgå platte metaforer, der gør sproget slapt, beretningen ukonkret, overtalelsen uvederhæftig og argumentationen fejlbehæftet.

For det andet må vi udfordre metaforen, hver gang vi møder den. Sparker en politiker noget til hjørne, må journalisten spørge, hvem der rørte bolden sidst? Sammenligner en debattør mennesker med dyr, må vi spørge til hans eget zoologiske

47 Carlo Gevy, *Metaforer i praksis,* http://www.update.dk/cfje/VidBase.nsf/ID/VB00654863. I øvrigt en nuanceret gennemgang af mange forhold.

48 Joachim Ritter og Karlfried Gründer, *Historische Wörterbuch der Philosophie*, opslag "Metapher".

tilhørsforhold. For det tredje må vi tjekke og afdække metaforer, der anvendes som modeller for et kompliceret sagsforhold.

Den gode kommunikation sætter os i stand til at træffe gode valg, små og store. Kan statskassen virkelig sammenlignes med en husholdningspung, kan enhver vel være finansminister?

Jeg takker LTI's danske oversætter Henning Vangsgaard for hans store arbejde med at få mig til at indse den mere generelle metaforkritik, der er indeholdt i LTI's kapitel XXXII om "Boksning".

KNUD LINDHOLM LAU F 1954. TALELÆRER OG KOMMUNIKATIONSRÅDGIVER SIDEN 1989 I EGET FIRMA 'TEKST OG TALE A/S'. UDDANNET MEDIERETORIKER VED DANMARKS RADIO 1987-89, FREELANCE OG FASTANSAT PROGRAMMEDARBEJDER SAMME STED 1973-1993. CAND. PHIL. FRA INSTITUT FOR STATSKUNDSKAB, ÅU, 1982. UDGIVER AF VICTOR KLEMPERERS 'LTI' PÅ DANSK.

DEN SPROGLIGE GENNEMSLAGSKRAFT

MODERSMÅL-PRISEN 2011 TIL PER ARNOLDI
MOTIVERET AF GERDA THASTUM LEFFERS

Velkommen i Modersmål-Selskabet – og hjertelig tak for at vi får den glæde at hylde dig med dette års pris.

Du taler glad og gerne, og sådan at det kan høres, at dansk sprog er genstand for stærke og varme følelser fra din side. Du har erklæret din kærlighed til Modersmålet ved mange lejligheder – og det er ganske sjældent, at man – i det offentlige rum – hører *de tre små ord* anvendt i den forbindelse. Og at forholdet ikke er platonisk – ja, det høres på dit talte sprog, det opfattes i dit farve- og formsprog, og det fornemmes i dit kropssprog.

Dit sprog har gennemslagskraft. Det gør varigt indtryk. Du er modig og præcis i dit ordvalg.

Den sproglige gennemslagskraft er bare en af de mange positive betegnelser, man kan give dit sprog, men *selv* angav du den som den absolut afgørende faktor, da man valgte netop dig som formand for Statens Kunstråd. Hvad end – sproget formår det utroligste, når det bliver behandlet efter fortjeneste, som det gør af dig: du skriver og taler det kvikt og velovervejet, artikulationen er klar og venlig – ligger godt på tungen og i øret hos den der lytter.

Allerede da du i DRS Kunstquiz for nu 30 år siden lærte os alle 'at se på kunst' var det tydeligt, at du udrettede mere for det kunstværk vi så der 'i glas og ramme' end billedet selv – og andet og mere end nogen tidligere havde lært os under rundvisninger med guide – du uddybede med ganske enkle ord, så det lød som om det var nemt – om så man måtte være *totalt blank,*

føltes det nu naturligt at opsøge kunsten weekenden efter. Tage på museum, gå til et atelier for at købe, eller bare fremover lukke op for kunstprogrammer i fjernsynet og spore børnene ind på også den interesse.

Sådan havde du talent for at udtrykke dig helt fra din barndom og skoletid, og jeg vil skønne, at de gange du følte at være nødt til at ledsage dine verbale lussinger til kammeraterne med et par gammeldags øretæver for at markere alvoren, har været få men velvalgte, og måske mere har tjent som afløb for dit vældige kraftoverskud. Du var stor og stærk og vant til at markere dig. Du kalder dig selv et forkælet enebarn, og den man knyttede den samlede families drømme om opstigning til. *Bare han dog blev læge!*

Du slap for at blive bortvist på grund af de lussinger, og du kalder det et svaghedstegn hos Rektor, at han ikke satte handling bag truslerne. Men mon ikke det snarere skyldtes, at han ikke var i tvivl om dine talenter? Man bortviser ikke de åbenlyst talentfulde, der senere vil vise sig at gøre skolen ære.

Du fik så den højeste studentereksamen på din skole, og du talte, tegnede og malede plakater.

Du blev ikke optaget på Kunstakademiet første gang du søgte – og du lod det blive ved det.

Havde du fulgt Faders Vilje, var du blevet læge, men en onkel anbefalede seminariet, og du blev lærer af den slags, eleverne elsker, fordi du giver fantasien frit løb, og magter alt – undtagen at være kedelig.

Man kan forestille sig, at du sprængte rammerne for ethvert klasseværelse – måske derfor blev du en overgang grebet af drømmen om at komme på prædikestolen – dér bliver de færreste sagt imod – men sideløbende med det alt sammen udtrykte du dig altid også i farver og former. Grundfarverne rød, blå og gul har du anvendt i de utroligste symfonier – som billed- og plakatsprog og

i skulpturer og keramiske værker. Alt sammen er det sprog! Det er meddelelser, der giver genklang og appellerer til glæden i os.

Gennemslagskraft – Den nænsomme ikke for aggressive verbale gennemslagskraft er en sproglig dyd, som vi kan føje til den righoldige liste, som Søren Kierkegaard har forfattet over Modersmålets formåen.

Du er en formidabel formidler – med det talte sprog som værktøj og med dit farve- og formsprog. Farverne taler tydeligt – men ikke entydigt – til os. Der er en underfundighed og en udfordring af vores fantasi, når du maler *vekselstrømmen og jævnstrømmen!* Ingen vidste – før du tegnede plakaten til NESAS 100 årsdag – at de to energiformer, der suser uset i ledningerne og bringer lyset med sig – har et ydre – at de kan portrætteres – før du præsenterede din plakat. Der sprinter de gult på blåt med lysets hastighed og vækker undren.

Dit farve- og formsprog, dit kropssprog og dit talte sprog har fylde – man overser eller overhører ikke dine meddelelser, når man møder dem. Vi husker dine tidligste cirkusplakater for Arena, fra da du var 14, og vi glædes over det nutidige logo for vores nye opera og dit scenetæppe samme sted. Du har tilført den nye rigsdagsbygning i Berlin glade farver og skulpturelle formsprog, og i London og New York er du repræsenteret.

Du har fortjent Modersmål-Prisen for dit klare, nuancerede sprog og for din evne til at udtrykke det, som er vanskeligt, på en måde, så det forstås. Sådan omtrent er det udtrykt i vores formålsparagraf – og du har altid kunnet opfylde det – både i din tale og dit formsprog – men udvælgelsen foregår efter demokratiske spilleregler – og de kan som bekendt fungere retfærdigt men langsomt.

Derfor kom vi i den situation – og helt ærligt ærgrede det os – at du ikke fik vores pris, *før* du blev udnævnt til *formand for*

Kunstrådet. Men hvad end: så rigtig hjertelig tillykke med også den velfortjente udnævnelse.

Og hermed overrækker vi dig årets Modersmål-Pris – og ønsker tillykke!

KÆRE VENNER I MODERSMÅL-SELSKABET

ORDRANKER / ORD-DRANKER…

Der er jo det herlige ved det talte sprog at det tales, måske høres og forsvinder.

Tilbage bliver så meget man kan huske og nok så vigtigt en kropslig erindring om et møde, en henvendelse, en udladning af energi, en fortælling, et forløb.

Jeg er meget glad og takker for modersmålsprisen 2011

Men jeg takker, eller rettere takkede, samtidig med den udladning af energi og tumlende anekdoter, der er mit væsentligste redskab i kommunikationen med omverdenen.

Nu i over femoghalvtreds år, fra jeg som fjortenårig begyndte at undervise svagere, sagesløse yngre elever på Østersøgades Gymnasium, har jeg kastet mig ud i en kamikazetalestrøm fra den højeste vippe og bedt til at der dels var vand i bassinet og at både springet og faldet og landingsplasket ville være interessant, seværdigt og meningsfuldt. Derfor denne kringlede undskyldning og forklaring for og på det manglende manus til min takketale forleden på Kunstindustrimuseet i København.

Alderen trykker, modet tøver og hveranden gang, i officielle sammenhænge, er jeg nu begyndt at skrive mine taler ned.

Men netop her, hos jer, i foreningens gavmilde favn, hvor sproget skulle have lov at boltre mig og slå med halen, valgte jeg manus fra.

Derfor har jeg ikke rigtig nogen takketale, I kan trykke.

Det var bare ærgerligt, men forhåbentlig i fornuftig overensstemmelse med det forløb vores gæster oplevede.

Ilten slap op men jeg gjorde ikke.

Til gengæld prøver jeg nu at slippe en lille sproglig efterekspLosionsmotor løs på jeres tålmodige papir.

Jeg har det problem, eller måske egenskab, at jeg oplever i anekdotisk form.

Det vil sige, at selv afgørende tildragelser ikke huskes og kan refereres, hvis de ikke inde i mit hoved har fået form.

Jeg er både formgiver og formkræver.

Og denne form er netop sproglig.

Derfor fandt jeg lejligheden passende til endnu engang at kaste mig ud i den eneste sport jeg dyrker: Talestrømmens vildtvoksende associationsnetværk, med risiko for både vildspor og farelser uden sikkerhedsnet for noget som helst.

Og sådan gik det den dejlige eftermiddag over stok og sten, med penge på lommen og kurs mod Cap Horn.

Men improvisationens pointer kan ikke genskabes her.

Sprog er både lyd og ord og kadence.

Sprog er krop og farve og tyngde og flugt.

Hvisken og råb og citater.

Godt brugte gentagelser og overraskende konstellationer.

Stram syntaks og voldsomme vildveje.

Sprog er et levende puslespil, hvor brikkerne giver lyd.

Kakafonien kræver en lydhør dirigent.

Når dirigenten samtidig er samtlige instrumenter og orkester og den eneste der håbefuldt kaster sig ud i den vilde jagt på det rette ord, skal gyset og skrækken for at tabe tråden (?) indbygges i allerede forløbets første lyd.

Her begynder jeg og aner ikke hvor vi ender.

Den magiske monolog i frit fald og fuld fart, hvem ved og om lidt ved vi det alle.

Turen tog vi sammen.

Også forleden.

(Et ord er et ord er et ord er et ord…)

Et ord er først et ord når de hænger godt sammen og giver mening.

Derfor, for det, for prisen, for taletiden og jeres musestille lattermilde lytten mange tak.

PER ARNOLDI
18 SEPTEMBER 2011